

FR. BALDUINI,
DE
INSTITUTIONE
UNIVERSÆ HISTORIÆ,
ET

EJUS CUM JURISPRUDENTIA CONJUNCTIONE
ΠΡΟΛΕΓΜΕΝΩΝ LIBER II.

§. I.

Sæpe mirari soleo, multos, qui historias legunt, has veluti ludendo, ita percurrere, ut neque quem ex iis fructum legere possint, sciant: neque quid ad talem lectionem ipsi adferre debeant, unquam cogitent. Credo, eos ad illas non accedere nisi inanis alicujus oblectationis causa qua se & suum tempus fallant. Sed hoc, quid aliud, quàm nugari, est? Quid nos? Cùm profiteor agere me velle de institutione historiæ universæ, deque hujus cum jurisprudentia conjunctione: sentio hanc Jurisprudentiam, illius quoque universitatis partem esse. Videndum verò est, cur hanc societatem requiram.

§. II.

Ubi factum aliquod historia recitavit, executiendum nobis illud iterum est: & de Jure
ac

neptorum concio. Unum is
onione terna-
& venter
ERO in Bro
in histori
am hinc facien
ERO ad Atti
uzua, (**)
CICERO, sed
ebres veteru
lam. Denique
quod idem
ias in historie
nate: cum in
in hoc ad
en non agne
ras historica
le, aut SILD
rat, repudiave
ndo in trage
zi recularero.
nar nonnun
NSTANTINO,
umetus pro
a hoc genere
a est, adhiben
nus ludicris it
ous, aliz sunt,
nes.

FR.

ac usu est quærendum. De facti Jure dico: hoc est, an quod factum esse dicitur, justum, bonum, rectum sit, & ad exemplum propterea trahi possit: an verò sit injustum, & propterea damnandum atque fugiendum. Sic enim vocari in judicium debet. Audio, quod multi dicere solent, moralem philosophiam cum historia esse conjungendam, ut quod illa præceptis agit, hæc agat exemplis, præsertim cum ubi de officiis agitur, præcepta propè inania sint, si exemplis non confirmentur, animoque nostro non infigantur. Laudo equidem hanc, quam vocant, ethicæ doctrinæ & historiæ societatem. Sed longiùs progredior, & Jurisprudentiam advoco: quanquam & hæc quædam esse dicatur pars philosophiæ moralis. Sed quia CICERO non temerè admonet, aliter philosophos, aliter leges judicare de Jure vel officiis: non temerè est, quod Jurisprudentiam quoque hîc audiendam esse dico. Certè si in legum lectione & interpretatione dicere solemus, artem æqui & boni esse necessariam, ut & Jure scripto rectè utamur: multò magis, quod ex historia profertur exemplum, ex lege æstimandum atque judicandum est. Nam & videndum est, ne nobis imponat, quæ multis sæpe imposuit, *κακοζηλία*: (*) néve aut privilegium pro lege, aut factum pro jure temerè accipiamus: aut denique cum facto Jus confusè misceamus. Hîc ergo quæstiones Juris abs quæstionibus facti discernendas esse dico. Sed rursus ea in re, cum

histo-

(*) Infelix æmulatio.

historias legimus, magnam cautionem adhibendam esse sentio. Interdum enim tale factum est, & ejus est auctoritatis, ut nihil præterea quærendum sit, quia pro jure & lege illud omnino sit habendum. Interdum rursus legis nomen occurrit, ubi tamen jam non jus, sed factum agnoscere debemus. Rectè sanè noster PROCULUS admonet, spectandum esse non solum quid Romæ factum sit, sed etiam quid fieri debeat. Quod autem de iis quæ in urbe publicè fiunt, ait: de iis, quæ fiunt in orbe, multò magis dicendum est. Sed sapienter, religiosè, & temperanter judicandum est de more Majorum. Vetus etiam illud est, legibus, non exemplis judicandum esse. Verùm & exempla quædam legum vim habent. Sunt denique nonnulla, quæ (ut veteres loquebantur) non more fiunt. Ut igitur hæc & ejus generis reliqua, quibus referti sunt libri historici, rectè dijudicentur: ad certum Jus recurrendum est, & cum historia conjungenda est Jurisprudencia: illam dico Jurisprudenciam, quæ est, esseque debet, qualis esse dicitur, rerum divinarum atque humanarum notitia, justitiae atque injustitiae scientia. Quò verò magis inquiremus, cur hæc conjunctio requiratur, magis sentiemus tam eam esse necessariam, quam unitus corporis indivisæ partes aut membra divelli neque possunt neque debent.

§. III.

Ego quidem nondum satis statuere potui, plusne lucis historia ex Jurisprudenciæ libris,

an Jurisprudencia ex historicis monumentis accipiat. Sed liquidò affirmare possum, sic utramque esse comparatam, ut (quod ille ait) altera alterius poscat opem, & conjuret amicè. Olim POMPONIUS ATTICUS dicebat, sese CICE-
RONIS de Republica libris, impulsum atque incensum fuisse, ad veterum annalium memoriam comprehendendam. Ego dicere soleo, me & legum libris ad historiæ memoriam con-
fectandam, & historiæ monumentis ad legum volumina evolvenda excitatum fuisse. Quan-
tulumcunque sit illud, quod sum in utroque genere consecutus (si quid est modò: quod quidem certè perexiguum esse sentio) tamen studiosis auctor esse non dubitabo, illius, de qua loquor, sive conjunctionis persequendæ & astringendæ, sive affinitatis contrahendæ. Ut-
que olim LÆLIUS ille sapiens, generos sibi ascivit, alterum Q. MUCIUM SCÆVOLAM, Augurem & Jurisconsultum clarissimum: alterum FAN-
NIUM historicum nobilem: sic & nos hæc studia tanquam maximè affinia copulemus. Imò verò, ut P. MUCIUS SCÆVOLA, magnus ille Ju-
risconsultorum princeps, in Consulatu collegam habuit L. CALPURNIUM PISONEM, Anna-
lium scriptorem præstantissimum: sic, quod sæpe alias optavi, optare etiamnum me non dissimulabo, tale aliquando Jurisprudentiæ & historiæ collegium institui, quale esse debet. Sed cum alteram altera quodammodo conti-
neat, & suis libris, tanquam finibus includat (quanquam utri potius hæc comprehensio

tri-

tribuenda sit, nesciam: & utrique tribui rectè posse videatur) iterum propiùsque videamus, qualis quantàque sit hæc affinitas. Non enim temerè est, quòd eam urgeo tantopere: úrque studiorum, sic & consilii mei rationem intelligi imprimis velim: & veniam (credo) mihi facilè dabunt æqui iudices, si paululum indulgeam justissimo amorì, & iis, in quibus bonam vitæ partem consumpsi, literis plurimùm tribuam. Sive Jurisprudentiam cum historia, sive historiam cum Jurisprudencia jungam, loquor & ago de utriusque Juris cognitione, divini & humani: Júsque universum complector, quod certè varium & multiplex est, ut quidem nunc utimur Juris verbo. Jus divinum imprimis (ut debeo) appello, quod est de religione vera. Estque rursus hoc duplex: Est enim quoddam perpetuum & immutabile, quod ad ipsius religionis (ut ita dicam) substantiam pertinet: aliud verò magis est, si ita loqui licet, politicum, quod ad ritus & ceremonias & externam Ecclesiæ gubernationem refertur. Utrumque autem contineri iisdem libris, quibus & historia sacra, continetur, neque aut illud sine hac, aut hanc sine illo planè legi posse, manifestum est. AUGUSTINUS *in libris de doctrina Christiana*, cùm docet historiam, etiam si (ut loquitur) præter Ecclesiam puerili eruditione discatur, plurimùm conducere ad sacros libros intelligendos: nimis id agere videtur tenuiter & propè pueriliter, atque adeò exiliter. *In libris de Civitate Dei* diligentius id

facit. Sed majus aliquid est, quod nunc urgeo. Dico Jus sacrum cum historia sacra, & hanc cum illo mirificè esse conjunctam. Ut itaque Theologiam quam vocant, DEUS in historiae schola veluti inclusisse dicitur, quia litteræ sacræ sint etiam historicæ: sic & hujusce divinæ Jurisprudentiæ atque historiae individuum esse conjunctionem, jure aliquis dixerit. Sed in utriusque lectione video necessariam esse magnam rursus cautionem, seriâque scientiam totius religionis. Libri imprimis sacri occurrunt, & quidem utriusque (ut loquimur) fœderis divini, veteris & novi. Nisi si utriusque conditionem rectè consideramus, nihil agimus. JOSEPHUS veteris (ut vocatur) Testamenti, & illius Mosaicæ atque Propheticæ historiae libros, ex Hebræa lingua in Græcam convertere, ipsosque LXX. interpretes in hoc genere superare voluisse videtur: putatque se, qui sacerdos erat Hierosolymitanus, probè rem totam intelligere. Sed nonne illius historiae cadaver magis quàm animum, & umbram potius quàm corpus, exponit? Cur ita? Quia quid agatur, parum intelligat, homo nihil aliud, quàm Judæus. Certè cum PAULUS Apostolus ex ea historia quippiam delibat, interpretes est valde dissimilis JOSEPHO vel PHILONI. Sed & in ipsa Chronologia quantum aliquando sit mysterii, quod JOSEPHUS non vidit, peritè notat Apostolus, cum quadringentis post fœdus, quod cum ABRAHAMO pepigit DEUS, annis, legem primùm à MOSE latam esse: neque id temerè hoc ordine

ordine esse fact
 cum de legi
 distinctio adhibe
 rum, hoc est,
 temporum sit:
 quid non omni
 illæ fini & cond
 vandum est. Ill
 storem legis v
 interpretes de
 horum histor
 possit. Judaica
 credit Christiana
 ore in ea quide
 de legibus M
 monias atinet
 bus, sed & cu
 ventur) perper
 de religione
 legi non posse
 Cum Paganis
 ore. Nam hi
 erat: & de a
 ho. Cum J
 est una. Cur
 tes fuerunt,
 genus univ
 lica. Quàm i
 roverliarum
 es historiae pa
 rios Christ
 disciplina, ordin

ordine esse factum, religiosè monet. Denique & cum de legibus Mosis agitur, quænam distinctio adhibenda sit, & quid in iis sit perpetuum, hoc est, quid omnium & gentium atque temporum sit: quid, non omnium sit gentium: quid non omnium temporum: denique quæ illæ fini & conditione latæ sint, cautè observandum est. Illius legis alter veluti auctor (ut auctorem legis vocabant Romani) fuit DAVID, & interpretes deinde fuerunt Prophetæ: neque horum historia sine hac parte rectè exponi posset. Iudaicæ atque Propheticæ historiæ succedit Christiana, Apostolica, Ecclesiastica. Atque in ea quidem, imprimis etiam disputatur de legibus Mosaicis, præsertim quod ad ceremonias attinet. Cùmque non modò cum Judæis, sed & cum Hæreticis, & Paganis (ut vocantur) perpetuam illa contineat contentionem de religione: quis non videt eam satis perlegi non posse sine hujusce Juris cognitione? Cum Paganis sive ethnicis disputatur ex historia. Nam hæc ad eos refellendos sola satis erat: & de antiquitate tunc præcipua erat quæstio. Cum Judæis subtilior est disputatio: sed est una. Cum Hæreticis, qui varii & multiplices fuerunt, multiplex & longa est. Sed saltem genus universum includit historia Ecclesiastica. Quàm igitur hæc cæca erit, si talium controversiarum Jus ignoretur? Non minor ejus historiæ pars est posita in quæstionibus inter ipsos Christianos agitatis de ceremoniis, disciplina, ordine, formæque gubernationis

Ecclesiasticæ. Hujus ergo etiam Juris cognitio necessaria est: & acta conciliorum atque Canones, & Principium Christianorum leges Canonicas evolvere oportet, simulque in judicatione propter rerum & temporum varietatem, singularis cautio adhibenda est: neque non semper est conjungenda Republicæ notio, & civilis status consideratio. Adeò perpetua est illa individuitas, de qua loquor. Memini, cum superioribus annis viri Magdeburgenses historiæ Ecclesiasticæ descriptionem suscepissent, meumque consilium expetiissent, longiori me ad eos epistola, quid ea tota de re sentirem, exposuisse. Sed dicere quid facto sit opus, multò, quam id facere, est facilius. Affirmare verò, quod bonis nuper Principibus respondi, rursus non dubitabo, si quis in illa memoria, ut oportet, versetur, optimam ex ea repeti posse definitionem earum de religione controversiarum, quæ orbem nostrum concutiunt: tantòque propterea magis doleo tales quæstiones, quæ tantum nunc dant turbarum, ad illud placitum antiquitatis tribunal non revocari, sed ab imperitis tanquam pueris confusè misceri. Ridiculum profectò fuit, quod in concilio Ferrariensi JOANNES ille Palæologus Imperator Constantinopolitanus, nominis jam propè sui oblitus, cum allegari audiret *Ecclesiasticam historiam* HERMÆI SOZOMENI, attonitus exclamavit, quidnam hoc tandem monstri esset? Saltem cogitasset atavum suum ANDRONICUM non modò aluisse, sed etiam coluisse

NICE-

PHORUM,
 licet tradidit
 tam rerum
 ut a
 ne mentio
 pateretur. An
 cum & princeps

Ceterum, ut
 illis magnam
 errore facti fal
 fuit, factum
 bus: sic jam di
 errore Juri
 factum est,
 nim temerè
 sunt statim
 Nam & h
 temporumq
 veterum
 per fuisse conc
 monent, quæ
 sic & mutat
 ulla, testes
 regulam Ju
 que reculo Ju
 minerimus, q
 rei spectabant fu

Antiquitatu
 Rerum nov
 Regulam e

NICEPHORUM, qui SOZOMENI imitator erat. Scilicet παλαιόλογος (*) erat novus hic arbiter, qui tam rerum erat imperitus, tamque νεοτεριστής, (**), ut antiquitatis & historiae Ecclesiasticae ne mentionem quidem fieri in concilio pateretur. An ubi tales sedent Iudices, cœcum & præceps non erit tribunal?

§. IV.

Cæterùm, ut antea dixi in historiis Ecclesiasticis magnam cautionem adhibendam esse, ne errore facti fallamur, & quod factum olim non fuit, factum esse temerè credamus falsis testibus: sic jam dico cavendum rursus hîc esse, ne errore Juris decipiamur, & quod improbè factum est, rectè factum existimemus. Ut enim temerè contemnenda non sunt, sic non sunt statim adoranda omnia facta Majorum. Nam & hi falli potuerunt, & cùm rerum temporùmque, tum verò Majorum nostrorum veterùmque judiciorum non eandem semper fuisse conditionem ipsæ quoque historiae monent, quæ magnarum, ut contentionum, sic & mutationum, præsertim in re Ecclesiastica, testes esse possunt. In iis itaque etiam regulam Juris, adhibeamus necesse est. Neque recusò Jus hoc dici Canonicum, modò meminerimus, quàm falsò & impudenter Epicuræi jactabant sui magistrικάνονα διοπετην: (***)

Dd 4

tam

(*) Antiquitatum scriptor.

(**) Rerum novarum Studiosus.

(***) Regulam de Cælo datam.

tam verè nos imprimis prædicare Domini Deique & præceptoris nostri Normam cœlestem. Denique quam regulam TERTULLIANUS in suis Præscriptionibus edidit acerrimus antiquitatis Ecclesiasticæ vindex, eam cupio ut retineamus. Sed quomodo ea utendum sit, in re præsentividendum erit. Nunc institutum nostrum persequamur, ut magis atque magis intelligatur, cur Jurisprudentiam cum historia sapienter conjungi velim.

§. V.

In historia Romana Pontificium quoque Jus Quiritum, quale NUMA POMPILIUS MUCIQUE SCÆVOLÆ condiderunt, includi, & hoc, ut cum Jure civili olim conjunctum erat, sic ab illa repetendum esse, neminem, qui dubitet, hominem esse existimo. Hoc autem Jus cùm jam nobis non tam Juris quàm facti loco sit esseque debeat (non enim eo sacra nostra regi ferendum est, quod abs verâ pietate est alienum) quid aliud quàm historicum planè esse dicam? Legimus itaque, quales in Romanorum sacris ritus fuerint, & quales earum ceremoniarum leges. Sed quod tunc factum ab iis est, nobis Jus non dicet.

§. VI.

De multis antiqui Juris publici, quo non utimur, partibus idem & sentiemus & dicemus. Equidem (cur enim dissimulem?) nuper legebam perlubenter novos de antiquo Jure civium Romanorum & Italiæ commentarios doctissimi hominis CAROLI SIGONII, qui de historia Rom. præclarè meritus est. Illam
autem

tem antiqui
cum vol
Juris civili
poriantur, se
erarum genus
qui in eorum
crimen ignavia
Romani partem
his exponitur.
am: illa liberae
ntes tantum in
volvamus ea t
? Ea dico, qu

Non est (dic
orum ea cond
mam. Cùm
tam exponit
gyptias leges.
as, vel Solo
his: nã à Zonas
includere pe
ntudo & cop
scultas ut Reip
Facile etia
NOME vitam
quod & L
his finibus Jur
non circum
nis, quàm histe

(*) Aves ligneas
erant scripta

autem antiquitatis renovatam memoriam magna cum voluptate legens dolebam, multos, qui Juris civilis interpretes & doctores se esse gloriantur, securè contemnere totum illud literarum genus. Rursus autem dolebam, alios, qui in earum studio sunt toti, non metuere crimen ignaviæ atque inscitiae, si alteram Juris Romani partem non evolvant, quæ in legum libris exponitur. Denique sic mecum cogitabam: illa liberæ Reipublicæ historia & antiquitas tantum includit Jurisprudentiæ: Quid si evolvamus ea tempora, quæ post consecuta sunt? Ea dico, quæ Cæsarum esse dicuntur.

§. VII.

Non est (dicam iterum) Juris Civilis Romanorum ea conditio, quæ fortasse est aliarum gentium. Cùm DIODORUS Aegyptiorum historiam exponit, facile & commodè inserit Aegyptias leges. Cùm PLUTARCHUS vel LYCURGI, vel SOLONIS vitam describit, eorum *νόμοις καὶ ἀξονας* (*) in eadem narratione breviter includere potest. Sed longè alia est & amplitudo & copia & varietas, & propterea difficultas ut Reipublicæ & sic legum Romanarum. Facile etiam PLUTARCHUS, cùm ROMULI aut NUMÆ vitam narrat, eorum leges completitur: quod & DIONYSIUS facit. Sed tam angustis finibus Jurisprudentia, de qua nunc loquor, non circumscribitur. Imò verò sese non minùs, quàm historia, ipsa Romana latè diffundit:

Dd 5

dit:

(*) Axes ligneas, & Tabulas, in quibus Leges erant scriptæ.

dit: & historicos propterea scriptores, præfertim eos, qui in illius foro educati non erant, quodammodo deterret: ut sibi ab ea tanquam à scopulo caventes, contrahant vela: & de legibus vix quicquam delibent, nisi ut canis è Nilo bibit & fugit. Cùm PLUTARCHUS SULLÆ aut CÆSARIS vitam narrat, an *Cornelias* vel *Julias* leges exponit? Ergo factum est, ut hæc Jurisprudencia ab historia: & hæc historia abs Jurisprudencia quodammodo sejungi cæperit, sensimque altera alteri veluti nunciare visa est vetus illud, RES TUAS TIBI HABETO. Verum tantò magis occurrendum esse huic (ut ita dicam) divortio, existimo. Si non potuit utraque iisdem tabulis commodè includi: at longiùs certè alteram ab altera discedere, minimè ferendum est. Est (fateor) Romanarum rerum historia & diligenter & copiosè descripta abs scriptoribus gravissimis atque doctissimis. Sed iterum profiteor Romanarum legum memoriæ minùs eos satisfacere videri. Credo equidem, quia eæ non unius vel ætatis vel hominis essent: quia essent multæ, variæ, subtiles, acutæ: illos quadam difficultatis opinione deterritos fecisse perlubenter, ut earum expositionem aliis relinquerent: multòque maluisse, ne non belli scriptores viderentur, vel instructam aliquam aciem singulàsque ejus partes, & castrorum formam, & prælii genus, & numerum cæforum, & id genus reliqua fusè & suaviter commemorare, quàm legem aliquam reconditam expromere, & in obscuram Juris

civilis

civilis disceptationem, quæ tunc habita sit, descendere. Quid? Diæterium aliquod vel apophthegma historicus recitabit: & nobilem legem, aut singularem de jure sententiam, & quæstionis multum diuque vexatæ, publicæque etiam agitatæ solennem definitionem præteribit? Imò verò hanc negligentia labem, quam quorundam incitia historiæ aspersit, detergat, & quod deest, suppleat Jurisprudencia. DIONYSIUS & LIVIUS X. virorum, qui primi Romæ legum ferendarum causa creati sunt, historiæ copiosè describunt, & *leges XII. Tabularum* ab iis propositas esse narrant. Sed quænam eæ essent leges, quidve iis tabulis inscriptum esset, (quod certè negligendum minimè fuit) non exponunt. Unam aut alteram legem fortasse recitant.

§. VIII.

Sed cur reliquas supprimunt? An igitur necessarium non erit Jurisprudenciae subsidium, quæ quicquid potest, undique cogit & colligit, ut eam veluti lacunam repleat? Cùm DIONYSIUM & LIVIUM nominavi: nominavi duos historiæ Romanæ doctissimos, gravissimos, diligentissimos scriptores, illum Græcum, hunc Latinum. Licet autem DIONYSII, quod attinet ad res & tempora, quæ describit, diligentiam prætulero: tamen à LIVIO verba potiùs repetiero. Neque profectò minima historiæ atque Jurisprudenciae Romanæ sita vis parsque est in ipsis formulis, quas LIVIUS religiosè recitat, Græci sua lingua exprimere, ne si vellent quidem,

dem, possent. Itaque miror tam multos olim, etiam Romanos, suam historiam Græcè, quàm Latinè scribere maluisse. Scio eos hoc egisse, ut à pluribus legeretur. CICERO *pro Archia* (*), *Græca* (inquit) *leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quò minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriæ famamque penetrare.* Sed videndum etiam fuit, quàm non omnino Romana sit illa, quæ Græcè scribitur, historia, præfertim cùm, ubi de jure aut legibus agitur, tam sit inops & propè dixerim inepta ac barbara lingua Græca, quàm Latina tunc est & sæcunda & disertâ. Certè CATONI non placuit ALBINUS, qui historiam Romanam Græcè scribebat. Credo, magis placuisset ASI- NIUS ille POLLIO, qui Græcam Latinè scripsit, ut SUIDAS auctor est. Sed illud nunc dico, in historicis rerum Romanarum scriptoribus diligentiore legum latarum desiderari descriptionem: vixque ab iis, qui Græcè scribunt, eam præstari posse, cùm maxima juris Romani pars vix ac ne vix quidem Græcè possit exponi. Quæ ratio facit, ut LIVIUM, SÆLUSTIUM, CÆSAREM, TACITUM aliquando legam lubentiùs, quàm POLYBIUM, DIONYSIUM, DIODORUM, PLUTARCHUM, APPIANUM, DIONEM. Intereà tamen iterum confiteri cogor ne Latinos quidem histo-

riæ

(*) *Cap. 10.*

riæ Romanæ scriptores, mihi satisfacere in legibus recitandis. Si LIVII & TACITI monumenta integra extarent, multum in hoc genere subsidii haberemus: omnibusque aliis ea præferrem, si togatam, civilem, urbanam historiam Romanam aliquis desideret: & tales historicos propè retulero in ordinem & collegium Jurisconsultorum. Potuit adolescens TACITUS & vidisse & audiisse senem LIVIUM: ut & vidisse se ait in Britannia quendam senem, qui JULIUM CÆSAREM in ea viderat. Certè TACITUS LIVIUM laudat & fidei atque eloquentiæ nomine præclarum fuisse ait *Libro quarto*. (*) Neque adeò multi anni numerantur inter finem historiæ Livianæ & principium *annalium* TACITI: nempe quot inter mortem DRUSI & AUGUSTI interfuere. Saltem agnosco in dissimilis Reipublicæ historia contexenda quandam esse similitudinem inter hosce duos clarissimos scriptores, neque puto alios tam propè accedere ad Jurisprudentiam Romanam tantòque propterea magis mihi acerbam esse fateor jacturam, quæ multos eorum libros interceptit: & superstites reliquias juris studiosis lubenter commendo: neque temerè factum esse profiteor, quod duo ætatis nostræ nobilissimi interpretes Juris, ANDREAS ALCIATUS & AEMILIUS FERRETTUS, in emendandis atque explicandis TACITI *annalibus* multum operæ posuerint. Sed fateri tamen cogor aliunde acerfendam esse longè aliam legum

(*) *Annal. Cap. 34.*

legum accessionem. Ita est fanè. Facere historici non possunt, quin multas rogationes, populivè scita (quæ etiam leges appellantur, quamvis dici potius debeant, ut sunt, quædam privilegia) commemorent. Sunt enim tales leges omnino historicæ: neque alioqui in legum libros aut tabulas referuntur: minimèque pertinent ad juris perpetui causam. Sed & juris publici magis quàm privati meminisse se debere historici statuunt. Laudo. Verùm ea interdum Juris alioqui privati etiam lex est, quæ si ignoretur, ne ipsa quidem historia, hoc est, neque Reipublicæ ejus temporis conditio, neque vitæ judiciorumque forma atque consuetudo cognosci potest. Denique cùm omnes fateantur historiam καθολικὴν, (*) debere esse πραγματικὴν, (**) ut antea dixi: & πραγματείαν (***) illam hoc postulare sciant, ut rerum gestarum circumstantiæ, quæ abs Græcis περιβάσεις (****) appellantur, simul exponantur: ego non verebor Juris statum inter præcipuas illas circumstantias referre. Atque ut CICERO ad Atticum lib. XIV. (*****) Tu (inquit) si quid pragmaticum habes, scribito: pragmaticum vocans, quod fiebat in foro vel in Senatu: sic & quæ sunt ejus generis, ad historiæ scriptionem omnino pertinere puto: ut & quæ in
libris

(*) Universalem.

(**) Pragmaticam.

(***) Animi intentionem.

(****) Adjuncta.

(*****) Epist. 3.

libris legum appellantur pragmaticæ constitutiones vel sanctiones, in eam referantur, quo magis fit, esse quæ debet, historia *πραγματικη*. (*) Quid olim præstiterit in hoc genere ATTICUS, nescio, quia ejus commentarii interierant. Sed CORNELIUS NEPOS ait nullam fuisse legem, neque pacem, neque bellum, neque rem illustrem populi Romani, quæ non in eo volumine, quo ATTICUS omnem antiquitatem exposuit, suo tempore notata sit. Suspicio verò eum jus privatum & civile, vel ejus generis leges, quarum cognitio magis esse dicitur Jurisconsultorum, non exposuisse. Neque tamen non plerique historiæ Romanæ scriptores, qui civilium & domesticarum rerum descriptioni magis dediti fuerunt, non noluisse videntur præstare, quod requirimus.

§. IX.

Sed hîc rursus intelligo, quàm sit necessaria Jurisprudentiæ, bene (ut ille olim dixit) fundatæ societas. Facient illi suo fortasse tempore & loco aliquam mentionem *Legis Voconia*, *Falcidia*, *Papia*, *Poppæa*. Sed (quod sine eorum ignominia dictum velim) an in hoc genere præstant, quod & debent & suscipiunt? An earum legum vel sententiam integram rectè exponunt, vel verba sine mendo recitant? Hîc ergo veluti deficienti historico succenturietur Jurisperitus, necesse est. Cùm PLINIUS audiret TACITUM historias scribere, statim ad eum scripsit

(*) Pragmatica.

scripsit de quadam causa, quam egerat in Senatu. Non erat res valde magna: annalibus tamen eam inferendam esse putat: neque dubitare se ait de TACITI diligentia in actis publicis. Quem & nos prædicamus in hoc genere diligentissimum fuisse. Sed quam multa negligit tamen? Neque verò postulo, neque si postularem, ferendus sim, ut historia colligat & complectatur, de jure publico & privato, multa vel privata, vel exilia, vel ignobilia, vel etiam inania? Ne Jurisconsultorum quidem commentarii talia converrerent. Neque non sapienter profectò AMMIANUS MARCELLINUS admonet, historiam non indagare humilium minutias causarum. Quid igitur dicimus? Cùm CICERO *pro C. Cornelio*, COTTAM de suis legibus abrogandis ad Senatum retulisse dixisset: ASCONIUS annotavit, *videri in rebus parvis eas fuisse, quia neque apud Saluistum, neque apud Livium, neque apud Fenestellam fiat eorum mentio.* Fieri verò illius tantum legis mentionem, quam tulit, ut iis, qui Tribuni pl. fuissent, alios Magistratus capere liceret, quod *Lex Sullæ* prohibebat. Equidem facilè patior Aurelias illas de re parva leges à LIVIO, SALUSTIO, FENESTELLA, in descriptione Romanæ historiæ, esse præteritas. Sed nobiles & de re magna latas leges cum suo auctore, ætate, conditione, formula, si historia civilis non annotat, an non maximam officii sui partem negligit? SUETONIUS, LAMPRIIDIUS, SPARTIANUS, CAPITOLINUS, & similes olim scriptores historici,

Cæsarum

Cæsarum vitas, sententias, dicta, acta, facta sic describere, ut & eorum de jure judicia, & constitutiones imprimis recitare voluisse videantur. Sed quàm est ea tamen, non jam dico confusa, sed jejuna & mutila recitatio, si observemus, & quid in hoc genere non recitaverint, quod recitare omnino debuerant: & illud ipsum, quod recitant, quàm non sit integrum, quàmque sit mendosum, utpote ab hominibus sæpè eam rem parum intelligentibus, imperitè & inconditè relatum. Ne hæc ergo semper manca historia sit, sarciatur, quod hac in parte illi deest. Sarciri verò non potest, nisi id reperatur ex Juris, & legum libris. SEPTIMI SEVERI, Imperatoris profectò maximi, historiam annorum XVIII. describunt, quàm diligentissimè possunt, HERODIANUS, SPARTIANUS, DIO. Sed quanta lux, quantumque decus accedet, si & illius, & PAPINIANI, quì ejus Prætorio Præfectus fuit, judicia ex *Pandectis* repetita interdum accedant: & rescripta, quæ cum suo die & Consule extant in *Codice JUSTINIANI*, atque ad historiam pertinere videntur, opportunè observentur? De *DIOCLETIANI* memoria, quæ est alioqui obscurior, idem dixero: sed multò magis de *CONSTANTINI*: cujus est alioqui magis varia & multiplex historia propter novam Reipublicæ, atque Imperii faciem. Legimus quidem de eo scripta esse plurima, præsertim ab Ecclesiasticis scriptoribus. Sed quàm confusa sunt omnia? & rerum civilium quàm est perturbata

memoria, nisi si Codices Constitutionum indicio novo nobis quendam ordinem præmonstrent? VALENTINIANI, VALENTISQUE Imperium, quia AMMIANUM MARCELLINUM in eo Ducem habemus, evolvi facilius potest. Sed quæ præsidia ex *Codice THEODOSIANO* præterea repeti possunt, quàm utiliter cum MARCELLINI monumentis conjungentur? Certè quò magis hi Principes de Jure publico, & rebus ad civitatum, atque etiam Ecclesiarum gubernationem pertinentibus leges ferre cœperunt, tantò magis horum constitutiones historicæ sunt. In THEODOSII Imperio annorum XVI. quia Ducem aliquem MARCELLINUM non habemus, non minùs, quàm in CONSTANTINI Imperio, laboramus. Nam & utrumque fuit rerum maximarum, & admirabilium eventorum gloriâ nobilissimum. Sed si cum aliis memoriæ illius præfidiis colligamus, qualiacunque supersunt indicia Constitutionum, eaque sequamur, eluctari poterimus. Leges illæ Consulem, annum, mensem, diem, locum, quo sunt editæ, sua subscriptione significant. Quàm ergo præclaros in hoc genere fastos suppeditant? Feci equidem perlubenter, ut harum constitutionum quandam Chronologiam aliquando conficerem: & cum id ago, magis atque magis sensi tam esse necessariam illam, quam tantopere urgeo, Jurisprudentiæ, atque historiæ conjunctionem ut eorum temporum, atque Principum, neque leges, quæ sunt plurimæ, neque acta, quæ maxima sunt, rectè sine tali

auxi-

auxilio intelligi posse, iterum profiteri ausim. Atque hîc obiter juvat indicare, quod hisce diebus, cùm GRATIANI, THEODOSIIQUE de religione constitutiones, ex utroque *Codice* repetitas, extra ordinem in schola interpretarer, auditoribus meis exposui. Est enim id maximi momenti & ponderis: & hætenus ab nostris animadversum non esse miror.

§. X.

Cùm ad *Codicem* JUSTINIANI aggressus essem, conferebam primum, qui ejusdem generis est, *titulum postremi libri Codicis Theodosiani*. In ejus postremo capite legebam VALENTINIANI II. & THEODOSII constitutionem, quæ dat potestatem conveniendi, & (ut loquitur) colligendi, iis qui secundum ea sentiunt, quæ temporibus CONSTANTII, convocatis sacerdotibus ex omni orbe Ro. Ariminenfi concilio decreta sunt, & Constantinopolitano confirmata &c. Id cùm legerem, statim ut attonitus obstupescerem, historia fecit. Memineram enim, quale fuisset illud Arimense concilium, & quàm ab ejus decreto captioso abhorreret religio THEODOSII, atque adèd Ecclesia Catholica, & orthodoxa: & quò illius historiam, & acta mecum magis reputabam, tantò magis suspicabar, illam constitutionem non esse THEODOSII; imò verò impiam esse, minimèque in libros legum referendam sentiebam. Cùm hærerem, & cui acceptam ferre illam deberem, anxie quærerem: atque ex subscriptione intelligerem, Me-

diolani latam esse, statim mihi historia suggestit, quod me magnâ molestiâ liberavit. Venit enim in mentem, quod illa narrat de JUSTINA, quæ in gratiam suorum Arianorum, abutens filii sui VALENTINIANI nomine, talem legem ferre voluit & tulit, tectam Ariminensis concilii cothurno. Spero fore, ut, cùm ad rem ventum erit, suo tempore & loco probabo legem esse Arianam, & esse expungendam, quæ mala fide THEODOSIO est inscripta, & in *Theodosianum Codicem* insidiosè irrepsit. Cùmque multas mendorum maculas ex Legum libris rectè sublatas esse abs doctissimis hac ætate hominibus lubenter agnoscam, etiam hanc multò tetriorem labem me delevisse mihi gratulabor. Sed neque minoris beneficii & momenti animadversio est, quod, cùm adversus sanguinarias, & sævas animadversiones exponerem leges & judicia veterum Christianorum de coercendis hæreticis: partim ex historia, partim ex *Tb. Cod.* ostendi in *Cod. Justin.* quandam de Manichæis legem THEODOSII, injectâ ultimi supplicii falsâ clausulâ, mendosè factam esse capitalem, eum multorum fraude capitali: neque dissimile mendum irrepsisse in quandam MARTIANI Imp. constitutionem, ejusdem generis. Quæ magis necessaria esse posset emendatio? Sed hoc quidem est historiæ beneficium erga Jurisprudentiam. Jam verò vicissim quæritur de Jurisprudentiæ meritis atque beneficiis erga historiam: quæ & magna & multa esse dico. Equidem cùm nuper VALENTINIANI senioris

novellæ

nioris historiam revolverem, quæ quia in iis potissimum regionibus, in quibus & educati sumus, & vivimus, versatur, & Belgicam pervagatur, nos magis afficit, magna cum voluptate observabam, quas ex *Codice Theodosiano* intelligebam leges ab eo latas esse Parisiis, Remis, Ambianis, Novioduni, Treveris, Vangionibus, Moguntiaci, Coloniae Agrippinae: & cum eas ad AMMIANUM MARCELLINUM, qui historiam VALENTINIANI copiosè describit, adjungebam, incredibilem lucem accedere sensi. Sed & cum post THEODOSIUM obscuriora tempora evolvenda erunt, quantum est in libris Juris auxilii? Quid, cum tandem ventum erit ad Imperium nostri JUSTINIANI? Bellicæ quidem res à PROCOPIO, & AGATHIA: Ecclesiasticæ ab EVAGRIO & NICEPHORO diligenter descriptæ sunt. Sed an ejus Reipublicæ Imperiique historiam satis exponere poterit, qui JUSTINIANI constitutiones aptè non adjunget? Quid si ad Imperium LEONIS illius, qui Philosophus dictus est, descendamus? Magnæ tenebræ. Sed ejus *Νεαραι* (*), quæ libris Juris nunc accesserunt, aliquam facem præferent. Si deinde, quis fuerit non solum Asiæ, sed & Africæ status, quæritur, nihil quàm vastitas & vis occurret: in qua confusione fateor frustra de jure, aut legibus civilibus disputari, ac ne disputari quidem. Sed de religione saltem quæstiones magnæ occurrent. Si oculos reflectamus in Europam nostram: citius etiam barbariem in

(*) Novellæ.

eam invasisse, & feras gentes suis sedibus emotas, Romanum Imperium evertisse, atque jus omne, & fas veluti miscuisse, audiemus. Sed sunt faciliùs tamen revocatæ ad aliquam humanitatem, atque moderationem, tamen ut religionis, sic & juris aliqua temperatione se regitandem passæ sunt. Quid dicam de Gothis, quorum multæ leges minimè barbaræ laudari possunt? Quid de Longobardis, quorum moribus, cùm quæritur de jure Feudorum, ut appellantur, etiamnum utimur? Quid de CAROLO MAGNO, qui in magna temporum intemperie res perturbatas in integrum restituit? Quis esset status, indicant ejus leges, quas quidem etiam nostris legum libris nonnulli nunc appendere solent. Ego ut EGHINARDO illius Cancellario gratiam habeo, qui tam excellentis Principis vitam descripsit: sic & ANSEGISO, qui ejusdem leges collegit. Utinam verò CAROLUS, ut historiæ universæ studiosus fuit, & ipsa veterum Germanorum carmina, quæ populari cantu jactabantur, sed scripta nondum erant, describi jussit: sic & nobilissimas *leges Salicas*, moribus Francorum ante sua tempora receptas, iterum edidisset. Majorem hæ lucem rursus inferrent nostris annalibus. Paulò post CAROLUM, aut ejus saltem filium LUDOVICUM, magna iterum dissipatio fuisse videtur, Jusque datum sceleri. Sed tandem regna, & principatus ita constituuntur, ut eorum, qui iis constituendis præfuerunt, posteritas etiamnum possessionem retineat. An non & illorum

rum temporum historiam illustrabit Jurisprudentia? Nam etsi raræ sint eorum leges, aliquæ tamen sunt, ex quibus æstimanda est talium regnorum facies, & conditio. Deinde quò sunt eæ rariores, tantò magis Romanæ advocantur: & ex Jure civili Jus illis dicendum est. Neque non de Principum successione in illa historia occurrent maximæ, & nobilissimæ, & subtilissimæ Juris controversi quæstiones: quæ etsi armis sæpiùs deciderentur: tamen togatam disputationem, atque forensam disceptationem admittebant. Eas verò non explicabit homo Juris imperitus: talémque propterea historiam exponere totam vix poterit. Non discedam longiùs ad exempla: neque tamen delibabo, quod nondum lubet. Sed cùm recitanda erit historia & illius, quæ ante annos centum & quinquaginta fuit, elegantissimæ controversiæ de regno Tarraconensi, & Siculo, sive de hæreditate MARTINI Regis: & nobilissimi compromissii atque arbitrii, quo ea religiosè est definita: an hæc res tota explicari potest, nisi si exponatur subtile Jus successionis civilis magis, quàm naturalis? Quid, cùm eodem sæculo dicendum erit, de altera, neque dissimili, neque minus nobili subtilique, sed armis magis vexata quæstione, quæ inter duas cognatas familias diversi coloribus rosas, ut olim pannis factiones Aurigantium, insignitas, agitata fuit de Angliæ regno? Funestissimæ sunt bellorum plusquam civilium in ea lite turbæ: sed inclusam premunt bellissimam Juris civilis de legi-

timis hæredibus disceptationem, quæ prius est evolvenda.

§. XI.

Verùm hoc propè perpetuum in historiis est. Hæ enim bella propè perpetua recitant. Bella verò inter Principes esse solent, quòd sunt inter privatos in foro lites, & actiones: neque non aliquis esse solet status causæ, in quo de jure quærat, & quidem de jure Civili sæpiùs, quàm Feciali. Neque armati barbari semper dixerunt, Jus suum esse in armis. Neque etiam semper silent inter arma leges. Itaque & ad illorum historiam, memoriam harum accedere debere dico. Quantum autem lucis ex legum libris ad historiæ monumenta redundare dixi, tantumdem & historiæ memoriam, Jurisprudentiæ Romanæ vicissim conferre, ac veluti reddere iterum dicam. Et quid tandem aliud sunt nostri Juris libri, quàm quædam historiæ Romanæ ἀποσπασµάτια (*), quæ si suo corpori reddantur, & unde sunt decerpta, iterum veluti inserantur, quis non rectè factum dicet? Quis suo quæque loco, non abrupta, non mutila, non contaminata legere non mallet? Quis negaverit ea ex sua origine, & ejus circumstantiis primùm æstimaanda esse: eorùmque intelligentiam primam inde pendere? Corpus illud Juris (ut appellatur) quod JUSTINIANUS nobis reliquit, conflatum est ex ea legum Romanarum varietate, quæ annis mille, & trecentis jactata est abs Ro-

MULO

(*) Partes avulsæ.

LIB

neque ad Just
de dicitur Jurisp
ia media: sed
ia. Harumque
lex sit, poste
ignitur fieret, ni
ordinem observ
ologiam legum
im multis jam
quos JUSTINIAN
vocate soleo
magis sentio, q
corporis legitim
primis utilem fo
rat de ratione do
amen agi video
em non nescio,
propè viginti doc
nis modis poss
apor, rationem
iavillimam &
ma esse expertu
quæ ad digr
us accedat. Far
us privati partib
jusconsultorum
vices legum, qu
istoria commur
iam (quod facer
Sed reliquas
E

Collectionem.
(*) Analysin,

MULO usque ad JUSTINIANUM. Neque modò alia esse dicitur Jurisprudencia vetus, alia nova, alia media: sed & quot annis propè est mutata. Harùmque legum ea est conditio, ut etiam lex sit, posteriorem derogare priori. Quid igitur fieret, nisi si ex historia, temporum ordinem observemus, & aliquam veluti Chronologiam legum teneamus? Quid multa? Cùm multis jam annis revolvam illam eorum, quos JUSTINIANUS nobis reliquit, librorum (ut vocare soleo) *ζισαγωγὴν* (*), magis atque magis sentio, quandam illius (ut appellatur) corporis legitimi *ἀνάλυσιν* (**), historicam in primis utilem fore: & cùm multi multa disputent de ratione docendi, discendique Juris, nihil tamen agi video nisi si fiat, quod opto. Equidem non nescio, Jus illud, quod jam annis propè viginti docui, tractari atque explicari multis modis posse. Sed eam tandem, de qua loquor, rationem viamque interpretationis & suavissimam & utilissimam & commodissimam esse expertus sum: neque aliam esse didici, quæ ad dignitatem hujus disciplinæ propiùs accedat. Fateor multas esse de multis Juris privati partibus & mysteriis subtilissimas Jurisconsultorum disputationes, tanquam appendices legum, quæ vix quicquam habeant cum historia commune: proptereaque eas separatim (quod facere soleo) evolvendas esse fateor. Sed reliquas tantò magis partes, quæ

E e 5

(ut

(*) Collectionem.

(**) Analyfin.

(ut ita dicam) principales sunt, conjunctim cum historia, ex qua veluti dependent, tractare velim. Atque utinam liceat aliquando mihi serio tentare, quod desidero. *Non est vulgare, quod opto.* Opto historiam universam, sacram, & civilem, veterem & novam, nostram & peregrinam, colligi, & simul Jurisprudentiam priorem & posteriorem, divinam & humanam, coalescere. Denique ex duobus istis veluti corporibus historiæ & Jurisprudentiæ unum conflare velim: & aliis, si persuaserim, ut idem velint, multum me effecisse puto. Quid? In JUSTINIANI libris multa prætermissa sunt, quæ tamen ad Jurisprudentiam planè pertinent. Talia verò nobis historiæ universitas suppeditabit: ut ex hac alterum veluti corpus Juris Romani alterumque Codicem legum malè derelictarum colligi, repetique posse propè dixerim. Saltem de more Majorum, & eorum non solum legibus, sed & institutis, quæ ex historiis repetuntur, quæstio esse sæpè solet, cum de jure civili quæritur. Sed & ubi præjudicia, quæ in judicando sequamur, non occurrunt: persæpe tamen aliquod exemplum dabitur, quod nobis, quid de jure respondendum sit, tacitè veluti præmonstret.

§. XII.

Sic historiam Romanam diligenter & utiliter legerunt veteres Jurisconsulti: & ex facto aliquo, tanquam ex bono fertilique fundo, sæpè regulam Juris elicuerunt: atque etiam ex eo, in quo alius ne vestigium quidem Juris
notas.

Nam arte, t
opus. Non
tulit TRIBONIA
tamen de
CICERONEM
Cailinari
retriculæ. Q
probat in e
s, quibus alio
dictum est. Le
CICERONIS pro C
lesiam in Asia
od ab hæredib
rum sibi medi
emplum pro leg
Legerat P
solum visum no
pia juraverat f
e. Quid tam
um ita demum
si in civitate r
L. V. De capt. e
Romanam cum t
debemus, quis
relictorum Juris
terumque iteru
tam laudare, in
dentia: atque u
u deest, sic etia
is esse. Atque
m non ingemina
quis præstabit:

notasset. Nam arte, ut dixi, quadam & cautione est opus. Non multos (fateor) in *Pandectas* retulit TRIBONIANUS ejus generis locos, sed aliquos tamen descripsit. Legerat PAPINIANUS, CICERONEM Consulem in quæstione conjurationis Catiliniariæ non rejecisse indicium Fulviæ meretriculæ. Quid inde? Inde respondet, atque probat in crimine majestatis audiri mulieres, quibus alioqui accusationis potestate interdictum est. Legerat TRIPHONIUS in oratione CICERONIS *pro Cluentio*, mulierem quandam Milesiam in Asia damnatam esse rei capitalis, quòd ab hæredibus secundis acceptâ pecuniâ partum sibi medicamentis ipsa abegisset. Hoc exemplum pro lege ille laudat. *L. XXXIX. de penis.* Legerat POMPONIUS ATILIUM REGULUM olim visum non esse postliminio reversum, quia juraverat se Carthaginem reversurum esse. Quid tum? Hinc colligit, aliquem captivum ita demum postliminio reversum intelligi, si in civitate remanere & velit & Jure possit *L. V. De capt. & post. revers.* Si historiam Romanam cum tali observatione legamus, ut & debemus, quis non dixerit incredibilem in ea thesaurum Juris civilis reconditum esse? Ergo iterùmque iterùmque prædico, eam me historiam laudare, in qua sit etiam inclusa Jurisprudencia: atque ut hæc supplet, quod illi alioqui deest, sic etiam ex illa hanc eliciendam rursus esse. Atque utinam (cur enim votum meum non ingeminarem) interea saltem dum id aliquis præstabit: ut olim & Pontifices Max.

suorum

suorum Annalium, & Prætores Edictorum suorum Album palam proponebant, sic & studiosi omnes qui Reipublicæ juvandæ nomen dederunt, aliquando sentiant, Album utrumque esse conjungendum. CICERO libro secundo de Oratore (*) loquens de Annalibus maximis, *Pontifex Max. (inquit) res omnes mandabat literis, efferebátque in Album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi.* Ut autem tunc populus talem historiarum tabulam spectabat, sic in *Tabulis XII.* quæ pro rostris erant defixæ, Jus civile legebat. Cúmque una tabula Fastorum, qui dies erant agendi, aliquamdiu à Pontificibus occultata fuisset, tandem CN. FLAVIUS Fastos quoque illos protulit, & in Albo circa forum publicè proposuit, ut idem CICERO scribit. Quod ad Prætores attinet: constat, eos non modò vivâ voce, cùm Magistratum inirent, in concione populi edixisse, quæ essent observaturi in Jure dicundo: sed & hæc sua edicta in Albo proposuisse omnibus legenda. Ut autem cum duodecim Tabulis hæc Tabulæ Prætoris, sic cum Albo Annalium Max. aliæ Tabulæ aliorum Fastorum, qui non, ut illi priores, singulorum dierum conditionem, sed annorum singulorum Magistratus notabant, tandem conjunctæ fuerunt. Quales eæ fuerunt, quarum nuper fragmenta Romæ reperta, & ruinis Capitolii rursus affixa sunt, historiæque Romanæ lucem maximam intulerunt: illas dico, quas VERRIUS

FLACCUS

(*) Cap. 12.

(sic enim de
temporibus Au
believit, marr
colo, quemadm
Grammat
sive SUETONI
Erant eæ qu
Urbe condita
nam singulis
Fastores, Pon
fuissent, bre
formam ere
Erat prof
Pontificum le
vel in aliquo atr
ut PLINIUS
debant, audi
festo sive He
us de Jure respo
te fundebat or
in forum erat,
Prætorisqu
nyelo illi sive
occurrerent, &
siderent docti,
es, aut transve
abularent: non
ia & schola civ
Certè forum
reterum, sed &
tabulis, quæ Juri

FLACCUS (sic enim doctissimi homines conjiciunt) temporibus AUGUSTI vel TIBERII, in foro, publicavit, marmoreo parieti incisas in hemicyclo, quemadmodum is scribit, qui *vitas illustrium Grammaticorum* olim scripsit, sive PLINIUS, sive SÜETONIUS, sive ejus ætatis alius fuerit. Erant eæ quatuor Tabulæ magnæ, quæ ab Urbe condita usque ad AUGUSTI obitum, quinam singulis annis Consules, Dictatores, Censores, Pontifices, quæ bella, qui triumphus fuissent, breviter indicabant, & ad Hemicycli formam erectæ, atque compositæ prostabant. Erat profectò res præclara, vel in domo Pontificum legere Tabulam Annalium, vel in aliquo atrio, in quo & Majorum imagines (ut PLINIUS (*) ait) cum Tablinis historicis astabant, audire Jurisconsultum, qui in suo sive folio sive Hemicyclo sedens, & consulentibus de Jure respondens, manè tanquam ex tripode fundebat oracula. Sed cum deinde ventum in forum erat, & pro rostris *leges XII. Tabularum*, Prætorisque Album, & in Verriano Hemicyclo illi sive Annales, sive Fasti Consulares occurrerent, & hisce mutis veluti magistris assiderent docti, & disertis tanquam interpretibus, aut transverso (sicuti ait CICERO) foro ambularent: nonne excellens erat hæc Academia & schola civilis, Jurisprudentiæ & historiæ? Certè forum Romanum non modò staturis refertum, sed & inscriptionibus & literis & tabulis, quæ Juris & antiquitatis indices essent,

(*) *Lib. XXXV. Cap. 2.*

essent, conspersum atque ornatum erat. Quorum? ut iisdem oculis cives Romani & Jurisprudentiæ, & historiæ suæ summa saltem capita assiduè haurirent, unòque in conspectu, vel aliud agendo, ea legerent. Adèd & civium & Reipublicæ interesse sapientes Romani judicabant, popularem hanc & omnibus familiarem, atque communem uriusque tanquam carminis necessarii memoriam esse. Et mirabitur aliquis, quod optamus, vehementer optare nos, ut saltem in scholis civilibus rursus jungantur hæ tabulæ utriusque generis? & earum interpretationem, atque expositionem sibi mandatam esse tam Jurisprudentes meminerint, quàm & meminisse debent, quibus olim viris Romæ cura Juris mandata est, iis viris & historiæ scriptionem, & memoriæ publicæ consignationem fuisse commissam? Nam non solùm Pontificum Maximorum, qui utriusque Juris custodes & dicebantur, & erant, fuit hæc potestas Annalium conscribendorum: sed & cùm temporibus nostri P. MUCII SCÆVOLÆ, id illi facere desuissent, non modò ejus in Consulatu collega L. CALPURNIUS PISO, quem & multarum legum auctorem, aut dissuasorem fuisse ait CICERO in *Bruto* (*), suscepit hanc curam, sed & Jurisconsulti in Muciano auditorio educati hanc ab illis traditam veluti in decursu lampada acceperunt: ut RUTILIUS RUFUS P. MUCII auditor, atque familiaris, & CÆLIUS ANTIPATER. RUTILIUS qualis quantusque Ju-

riscon-

(*) *Cap. 27.*

multus fuerit,
 in auditorio cu
 fuit Philofop
 fuit non minor
 & ATHENEUS, &
 ritiam rerum B
 in Mario RUTIL
 & veracem,
 Scripsit & de
 eodem tempore
 res ad L. Fufi
 viles, CICERO
 in vita, atque c
 autem in Pande
 etiam memini.
 noster POMPO
 scripsisse, mag
 re Juris operam
 in Cicero (***)
 sed & Juris
 morum magist
 in L. LICINIUM C
 tem, nostri Q.
 fuisse existimo,
 ris, sed & hifc
 tate institutum,
 nem, quem
 equitatorum

risconsultus fuerit, notum est. Ut autem in Panætii auditorio cum FANNIO educatus, excellens fuit Philosophus Stoicus, sic & historicus fuit non minor. Testes boni sunt VELLEJUS & ATHENÆUS, qui narrant, eum scripsisse historiam rerum Romanarum. Et PLUTARCHUS in *Mario* RUTILIUM historicum landat ut bonum & veracem, quamvis MARIO inimicum. Scripsit & de vita sua libros historicos, sicuti eodem tempore SCAURUS vir clarissimus, cujus tres *ad L. Fusidium* de vita ipsius acta, libros utiles, CICERO in *Bruto* (*) laudat, & cum Cyri vita, atque disciplina comparat. FUSIDIUM autem in Pandectis inter Jurisconsultos laudari etiam memini. Quod ad ANTIPATRUM attinet, noster POMPONIUS (**) ait, eum historias scripsisse, magisque eloquentiæ, quam scientiæ Juris operam dedisse. Scriptorem tamen ait CICERO (***) , fuisse non modò luculentum, sed & Juris valde peritum, & quidem multorum magistrum, ut L. CRASSI. quem quidem L. LICINIUM CRASSUM, summum illum Oratorem, nostri Q. MUCHI in Consulatu collegam fuisse existimo, & tam abs suo non solum Juris, sed & historiarum doctore bene & liberaliter institutum, ut alterum illum CRASSUM Divitem, quem PLUTARCHUS laudat tanquam *ισορικότατον* (****), superaret, lubenter

(*) *Cap. 29.*

(**) *L. 2. §. 40. περὶ de O. J.*

(***) *Bruto cap. 26.*

(****) *Optimum Historicum.*

benter audio. Denique ANTIPATRUM nostrum, ipsi FANNIO (quem etiam historicum laudat PLUTARCHUS in *Tib. Graccho*) ætate æqualem, præferre, & reliquis superioribus historicis scriptorem magis accuratum fuisse, CICERO significare videtur *Libro primo de Legibus* (*). Quinimo ADRIANUS Imperator eum SALUSTIO præferbat: sed nimiâ fortasse quâdam antiquitatis admiratione.

§. XIII.

Quid dicam de Q. AELIO TUBERONE, quem eadem illa ætas tulit, quémque noster POM-
PONIUS, ut excellentem philosophum Stoicum, sic & Jurisconsultum Mucianum, hoc est, præstantissimum, fuisse significat. Fuisse autem & summum historicum accepimus. Nam & DIONYSIUS & LIVIUS & GELLIUS eum hoc nomine laudant: & quidem LIVIUS *Libro quarto* (**), TUBERONIS diligentiam, & judicium, commendat, cum eum in quadam Veterum diffensione professum quidem esse libros ligneos auctores, sed propter aliorum antiquorum scriptorum aliam traditionem, hæsisse tanquam incertum veri, narrat. Hujus TUBERONIS filium fuisse intelligo illum L. AELIUM, quem CICERO (***) ait, antiquitatis Romanæ, & in inventis rebus, & in actis, scriptorumque veterum literatè peritum fuisse. Quam
scien-

(*) *Cap. 2.*(**) *Cap. 23.*(***) *In Bruto cap. 56.*

scientiam VARRO acceptam ab illo, pluribus & illustrioribus literis explicaverit. Hunc tamen AELIUM magis Stoicum philosophum, quàm aut Jurisconsultum, aut Oratorem fuisse narrat CICERO. Sed pronepotem reliquit TUBERONEM, cujus in *Pandectis* sæpe laudatur Jurisprudencia. Ergo & in hac familia est conservata illa, quam nunc aliis commendo, conjunctio studiorum. Age verò: dicat CICERO, maximè esse Oratorium opus, historiam scribere. An Jure dicere non potero, non minus hoc esse Jurisconsultorum? Ac illis quidem, quos jam laudavi, Romanis Jurisconsultis historicis nunc lubenter adjungam eum, qui paulo antiquior superioribus, de quibus dixi, fuit, SERVIUM FABIUM PICTOREM: quem quidem CICERO in *Bruto* (*) ait, bene peritum fuisse & juris, & literarum, & antiquitatis: cujusque libri rerum gestarum, & juris Pontificii à MACROBIO, & NONIO laudantur. Sed SISENNAM illis posteriorem hìc laudavero, quem, ut CICERO *Libro primo de Legibus* (**) ait facile superiores historiæ Rom. Latinos scriptores superasse: sic & Prætorem, eumque Urbanum, hoc est, Juris civilis custodem, Romæ fuisse accepi. Nam & in fragmentis orationis CICERONIS *pro C. Cornelio* animadverti fieri mentionem edicti de bonorum possessionibus, quod hic SISENNA proposuerat. Prætereo SCIPIONEM illum

(*) Cap. 28.

(**) Cap. 2.

illum AFRICANI filium, adoptivum patrem alterius AFRICANI, à quo historiam quandam Græcam scriptam esse dulcissimè, ait CICERO. (*) Sed imprudens ferè præterieram, quem in hoc ordine primùm numerare atque laudare debui, CATONEM, qui & prudentum princeps fuit, & quantus fuerit historicus jam ante tempora P. MUCII, testes fuerunt ejus libri Originum. An nos non excitabunt talium Jurisconsultorum exempla? Sanè & ipsius P. MUCII ætate POLYBIUS, cùm illis Annalibus, qui licet breves, & angusti essent, tamen Maximi appellabantur, quia conficerentur à Pontificibus Max. minimè satis explicari posse res gestas, intelligeret, ille (inquam) POLYBIUS, homo quidem Græcus, sed Romanorum etiam Imperatorum dux & præceptor, cœpit fusiùs, atque diligentius exponere universam historiam. Fuit hoc (credo) pergratum nostro P. MUCIO, & cùm ipse in Reipublicæ administratione tam esset totus, ut (quod tamen ejus & Pontificatus Max. & Jurisprudentiæ principatus postulare videbatur) Annalibus consignandis operam dare vix posset, non molestè tulit, ab homine quoque Græco, qui rerum bene peritus erat, & doctrinâ, sapientiâque præstabat, hanc curam suscipi.

§. XIV.

Quid igitur? An disjungi voluit, quæ hætenus fuerant conjuncta? Imò verò POLY-

BIUS

(*) *In Bruto Cap. 20.*

BIUS cùm fieret historicus, factus etiam Jurisconsultus est, & quidem talis, tantusque, ut & Achæorum vehementer hoc ambientium, omniumque civitatum, quæ sese Achæis conjunxerunt, hoc est, sapientissimarum civitatum, legum lator fuerit, & Reipublicæ rectè constituendæ, atque gubernandæ Princeps, quemadmodum scribit PAUSANIAS. Sic enim, qui historiæ bene peritus erat, imprimis idoneus esse visus est, non modò ad res gerendas, hoc est, ad bella administranda, sed & ad Jus dicendum, & ad civitatem regendam: & verò propterea SCIPIONIS Africani summi Imperatoris præceptor, comèsque fuit. Descripsit Romanam historiam eorum temporum, quibus Romani bellis gerendis, potiùs quàm legibus ferendis occupati fuerunt: sed quibus tamen temporibus optima, sapientissima, præstantissima fuit eorum Respublica. Itaque & ille de rebus civilibus in historia tam prudenter differit, ut (quæ Jurisprudentiæ prima, summâque pars est) artem (ut ARISTOTELIS verbo utar) κυβερνητικὴν (*) etiam docuisse videatur: sitque propterea dignus, cujus memoriæ consecrarentur illa, quæ olim apud Athenienses fuisse PLUTARCHUS in *Theseo* narrat, festa κυβερνησια. (**). Ut autem hanc prudentiam colligeret, pervagatus erat & maria, & terras: sicuti honoris causâ inscriptum ejus statuæ fuisse

F f 2

ait

(*) Artem gubernandi.

(**) Dies Festos, ad gubernandum pertinentes.

ait PAUSANIAS: atque ut alter *Ulysses*, multorum mores spectavit, & urbes: qualem sive *ισορίαν* (*) sive *πολυτροπίαν* (**). ARISTOTELIS in legum latore requirit. Sed quem ille rerum usum tot & laboribus, & periculis quaesitum, cum doctrina liberali conjunxit, suis monumentis nunc fruendum nobis etiam in umbra sedentibus offert. An eo non uteremur? Ipse M. BRUTUS (at qualis, quantusque vir?) medio in ardore, & strepitu belli, in ipsis POMPEII castris, & propè in procinctu, atque acie, paulò antequam commissa est pugna Pharfalica, contrahebat, conficiebátque Epitomen historiae Polybianae, quam legendo propè triverat. Neque verò híc mihi aliquis rideat historicum, & propè togatum militem, quem vix ipsa tuba potest abs libris abstrahere. Non enim temerè tunc in iis hærebat BRUTUS: neque tanquam securus aliquis *Archimedes* erudito pulvere implicatus obsurduerat ad hostium fremitum. Sed libros audiebat rem militarem melius docentes, quàm ulla fecisset in ipsa acie concio ullius Imperatoris.

§. XV.

Quidni enim & hanc ego disciplinam historiae acceptam feram? Certè qualiscunque tandem sit ars militaris, eam ex stratagematum historia collectam esse constat. Sed ne ineptus videar, vererer, & *Hannibalis de Phormione*

(*) Historiam.

(**) Ingenium multiplex, versatile.

mione iudicium vetus reformidarem, si pluri-
 bus eam rem verbis persequar. Illud modò
 dicam: non temerè BRUTO placuisse exemplum
 ipsius LUCULLI: quem quidem scribit CICE-
 RO, (*) cùm ad Mithridaticum bellum missus
 esset à Senatu, sic iter, & navigationem confe-
 cisse, partim in percunctando à peritis, partim
 in rebus gestis legendis, ut in Asiam venerit
 factus Imperator, qui Roma profectus erat rei
 militaris rudis: tantusque Imperator in omni
 belli genere fuerit, ut MITHRIDATES, ille Rex
 post ALEXANDRUM maximus, hunc à se mayo-
 rem ducem cognitum, quàm quenquam eo-
 rum, quos legisset, fateretur: in eodémque
 tanta fuerit prudentia in constituendis, tempe-
 randisque civitatibus, tantaque æquitas, ut ho-
 die (inquit idem CICERO) stet Asia LUCULLI in-
 stitutis servandis, & quasi vestigiis persequen-
 dis. Ergo & hunc juvat admirari nobilem hi-
 storix alumnum, qui ex ea tantam rei civilis,
 militarisque peritiam hausit, quantam percipi
 posse dico. Neque verò ingratus fuit, qui
 cùm historias legisset diligenter, & quantum
 Reipublicæ prodesse possent, expertus esset,
 sedulò ad eas scribendas se contulit, & ut aliis
 quoque populis hunc thesaurum communica-
 ret, Græcè scripsit, atque ita scripsit, ut non
 viderentur ab homine Romano scriptæ. Sed
 & in eo etiamnum adolescente tantum in hoc
 genere studiorum fuit fiduciæ, ut ipsum

F f 3

HOR-

(*) *Quæst. Academ. Lib. II. Cap. 1.*

HORTENSIUM, & SISENNAM provocare ausus sit sponſione, n̄i hiftoriam belli Marfici, ſive Græcâ, ſive Latinâ, ſive ſolutâ, ſive verſibus aſtricta oratione, rectiùs conſcriberet. Ergo & ipſe SULLA talem juvenem tanti fecit, ut rerum abs ſe geſtarum commentarios abs ſe conſcriptos ad illum tanquam judicem, Cenſorem, atque emendatorem miſerit: & in Sulano comitatu hærentem Cyrenenſes, quorum erat perturbata Reſp. mirabili animorum inductione appellaverint, talémque ſibi dari legiſlatorem vehementiſſimè flagitarint. Neque eos vel opinio, vel ſpes, & expectatio feſellit. Nam cumulatè ille præſtitit, quod ne ipſe quidem PLATO, Cyrenenſibus rogantibus, ſuſcipere ausus fuerat. Et dubitamus adhuc, quanta earum, de quibus nunc loquor, litterarum vis, & poteſtas ſit? CICERO *pro Cor. Balbo* (*) narrat, POMPEJO in Hiſpaniam ad grave, periculofúmque bellum proficiſcenti, lege latâ datam eſſe poteſtatem, eos civitate donandi, qui ſe pro Reip. Rom. defenſione ſtrenuos præſtitiffent. Quid tunc POMPEJUS? Idem CICERO *pro Archia*, (**) *noſter* (inquit) *magnus, qui cum virtute, fortunam adæquavit, nōne Theophanem Mitileneum ſcriptorem rerum ſuarum in concione militum, civitate donavit?* Sed & divinos huic THEOPHANI mortuo à Græcis honores habitos eſſe ſcribit CORNELIUS TACITUS. (***)

Neque

(*) *Cap. 3.*

(**) *Cap. 10.*

(***) *Annal. Lib. VI. Cap. 18.*

Neque dubium est, tam hoc POMPEJO gratum fuisse, quàm SCIPIONIS Africani manibus gratum fuit, ENNI sui historici, statuam marmoream suo sepulchro impositam esse: ut, quem vivens charissimum habuerat, mortuus etiam socium, & comitem haberet. Verum historiæ magnum decus laudavero, si tres Principes adjunxero, SULLAM, CÆSAREM, AUGUSTUM, quos illa tantopere celebravit, non eorum minus erga se, quam suis erga illos beneficiis, meritisque devincta: illos dico tres maximos in maxima Rep. (si qui unquam magni fuerunt) viros, & admirabili rerum sive gerendarum scientia, sive gestarum gloria nobilissimos: ac quidem in toga non minùs, quàm in sago: domi (inquam) & foris: quò magis in utroque genere magistrum eorum agnoscamus, quam & illi vicissim exornarunt, cùm quidem præclarè & facerent scribenda, & scriberent facienda. COR. SULLAM commentarios rerum abs se gestarum conscripsisse libris XXII. & quidem duobus ante mortem diebus eos absoluisse, PLUTARCHUS, qui eos legit, & sæpe laudat, testis est. Itaque videri posset SULLA ultrò se abdicasse dictaturâ, ut in privato ocio illis dictandis, atque componendis operam daret: sicuti & cùm abdicaret, in foro palàm professus est, sese suorum actorum rationem redditurum esse: cùmque meminerimus, quo morbo laborarit, & extinctus sit hic sexagenariùs senex: cogitamus valde huic studio deditum fuisse, cui neque horribilis mor-

bi vexatio, neque mortis instantis terror potuit opus inchoatum eripere. Adeò ille & Imperio, & vitâ historiam hanc habuit chariorem. Neque verò dubito, quin & in eam suas *leges Cornelias* imprimis retulerit, ut & in eorum librorum interitu magnam Jurisprudentiæ jacturam fuisse non nesciamus. Nihil jam de CRISPO SALUSTIO dicam (quanquam meritò dictus sit CRISPUS Romana primus in historia) qui gloriatur se composuisse res P. R. militiæ, & domi gestas, *M. Lepido*, *Q. Catulo* Cofs. & deinde, hoc est, à morte SULLÆ. Sed non dubito, excellentem, & cum Sullana aptè conjunctam historiam fuisse: quam principes in Rep. viri sæpè legerent: ut CATO nescio quos commentarios actorum à temporibus SULLÆ usque ad suum magistratum, quinque talentis emisse & semper in manibus gestasse dicitur.

§. XVI.

Venio ad JULIUM CÆSAREM, qui jocabatur, SULLAM nesciisse literas. Extant ejus commentarii, qui quantopere historiam eorum temporum ornent, non est obscurum: neminèque esse existimo, qui CICERONIS de iis rectum judicium, quàm ASINII POLLIONIS invidiosam animadversionem, pluris non faciat. Credo equidem ejus generis fuisse libellos illos, quos in Alexandrina seditione CÆSAR præcipitatus in mare, & per ducentos passus nare coactus, ne madefierent, elata manu tenebat, ore trahens paludamentum. Adeò nihil habebat

bat iis monumentis antiquius. Nescio quæ
barbara postea tempestas, & injuria temporis
eos, tanquam demersos, & fluctibus novis ob-
rutos, nobis eripuerit. Sed vellem, tantum
illi adversaria factio concessisset, vitæ & tem-
poris: vel ille, exemplo SULLÆ, abdicasset,
ut in ocio potuisset integram omnium suorum
actorum historiam contexere. Quantum &
illa lumen nobilissimarum legum rerumque
civilium fuisset?

§. XVII.

Tertius, cujus tempora non minùs illu-
stre argumentum historicis suppeditarunt, fuit
AUGUSTUS. Is itaque de vita sua libros mul-
tos scripsit, quos & Jurisconsulti nostri luben-
ter, ac diligenter legerunt. Nam in *Pandeëtis*
etiannum extat ULPIANI (*) locus, ubi tam lau-
datur decimus liber AUGUSTI de sua vita, ut
etiam legis loco sit, quod in eo AUGUSTUS scri-
psit se observasse, ut corpora eorum, qui ca-
pite damnantur, cognatis ipsorum non nega-
ret. Citat & commentarios AUGUSTI PLU-
TARCHUS in *Bruto*: & APPIANUS in *Illyrico* luben-
ter confitetur sese eos legisse, quibus ille res abs
se gestas, gentesque devictas exposuerat. De-
nique & ejus commentarios ad *Agrippam* &
ad *Mecænatem* laudat PLUTARCHUS, ubi CICE-
RONEM cum DEMOSTHENE comparat. Cinge-
bat AUGUSTUM doctissimorum hominum qui-
dam veluti chorus, minimè aut mutus, aut

Ff 5

segnis.

(*) L. 1. π. de cad. pun.

segnis. Erat & illi familiaris ipse LIVIUS. Sed maximus Imperator, quid sui etiam muneris esset, sciebat: & quibus literis suam Reipublicæ regendæ facultatem acceptam ferebat, eas ipse literis suâ quoque manu, privatôque studio magis atque magis colere, atque propagare voluit: iisque non minorem, quàm armis aut legibus, operam propterea dedit, quò magis nos tali exemplo incitaret. Neque modò suorum temporum, sed & superiorum historiam scripsit. Itaque & PLUTARCHUS, ubi de *Marcello & Annibale* agit, laudat historias, non modò LIVII, sed & AUGUSTI: & iis potiùs, quàm ipsi etiam POLYBIO, fidem habere se profitetur. Et quem tandem non variè afficiat illa historia civilis, quam admiror imprimis, & abs maximis viris, auctoribusque nobilissimis explicatam esse gaudeo, illam dico, quæ à temporibus SULLÆ usque ad AUGUSTUM versat Reipublicæ Romanæ orbem? Quàm enim varias rerum conversiones, subtiliùmque consiliorum miras insidias, tanquam cuniculos, & iis oppositas multiplices cautiones ostendit: ut concurrentibus, ac veluti commissis ingeniis summis, atque acerrimis domi, forisque videamus congregi virtutem, prudentiam, doctrinam, eloquentiam, illustri & excelso positam in loco? Nominavi principes aliquot in ea maxima Rep. viros, qui & agendo, & scribendo illustrarunt historiam, atque Jurisprudentiam. Nescio, verecundior AUGUSTO fuerit, an ambitiosior, ADRIANUS, qui de sua
vita

L I
 viros abs se
 ut ipsi eos su
 madmodum scr
 rarius maxim
 nem tam de J
 gaudeo hist
 agi & sapient
 ne verò nunc
 max, qui licet
 ris multum op
 men vecors fu
 nim naturam p
 ut ejus ingeni
 nam historiae
 quantumvis ta
 nomen lectio,
 videtur, ut &
 nra dixerit. C
 rent Juba Rex,
 eam scripsit
 vtriusque
 nis (ut ait PLI
 nego, nobilit
 nem PLUTARCH
 qui unquam
 corum præstar
 de Africana,
 mentum esse ta
 vita Adriani C
 Lib. IV. Cap. I.
 in Sertorio.

vita libros abs se scriptos libertis literatis dedit, ut ipsi eos suis nominibus publicarent, quemadmodum scribit SPARTIANUS. (*) Sed hunc rursus maximum, & præstantissimum Imperatorem tam de Jurisprudencia præclarè meritum, gaudeo historicum etiam scriptorem fuisse, qui & sapientissimus, & literatissimus fuit. Neque verò nunc aliquis mihi objiciat Imp. CLAUDIUM, qui licèt in legendis, scribentisque historiis multum operæ, temporisque posuerit, tamen vecors fuerit, & propè fatuus. Neque enim naturam planè mutare potuit: neque erat ejus ingenium, in quod tanta sapientia, quantam historiæ suppeditant, cadere posset. Verum quantumvis tardus, & hebes fuerit, sic earum tamen lectio, hominis stuporem castigasse videtur, ut & viderit multa, & sapienter multa dixerit. Cæterùm hîc mihi in mentem venit JUBA Rex, qui & illi fuit familiaris, & ad eum scripsit quædam historica, ille (inquam) vtriusque Mauritanie Rex JUBA, sed studiis (ut ait PLINIUS) (**) memorabilior, quàm regno, nobilissimus (iterum dico) Rex ille, quem PLUTARCHUS (***) scribit fuisse omnium, qui unquam fuerunt Regii sanguinis, historicorum præstantissimum; quémque non modò de Africana, sed & Romana historia bene meritum esse tam agnovit ipse CLAUDIUS,

ut

(*) *in vita Adriani Cap. 16.*

(**) *Lib. V. Cap. 1.*

(***) *in Sertorio.*

ut Cæsaream, ejus gloriam, in Tingitania, Coloniae Jure donaverit. (*)

§. XVIII.

Brevius fecero, si dixerò me meliori Jure affirmare posse de historia, quod aliquando dixit CICERO de *Agricultura*. Ait, nihil sibi regalius videri, quàm studium agri colendi. Ego verò dixerim, studium historiarum multò esse regalius: neque Regibus modò, sed & omnibus, qui aliquam alicujus Reip. partem gubernandam susceperunt, imprimis dignum esse. Fortasse diutiùs, quàm sit necesse, in hac commemorationè hæreo, vereorque, ne historiam, quam nondum ingressus sum, intempestivè delibare videar. Sed difficile est, ab ea, si vel leviter attigeris, abstrahi. Interea utcunque feci, quod volebam, ut indicarem, quos Rom. Resp. clarissimos gubernatores habuit, eos olim ex historiæ schola, tanquam ex equo Trojano, prodiisse: & quos Jurisprudencia imprimis laudat auctores, eosdem laudari posse historiarum magistros. Neque tamen, quod fortasse magis facere debebam, adhuc nostros illos Jurisconsultos, ex quorum responsis *Pandectæ* congestæ sunt, in hoc genere laudavi. Sed quantum illi & debuerint, & tribuerint huic studio, quantumque ab eo ad Jus dicendum, regendamque Remp. retulerint, breviter dicere vix possem. Illud tamen saltem unum dicam: Optimum, & sapientissimum eorum Imperatorem

(*) vid. PLINIUS *Lib.V. Cap.2.*

rem ALEXANDRUM SEVERUM, qui Jurisprudentiæ majestatem comiter conservavit, quoties de Rep. deliberaret, sive res esset militaris, sive civilis, nullos magis, quàm literatos, hoc est, veterum literarum consultos, advocasse, consuluisse, audiisse. Ac LAMPRIDIUS (*) quidem ait, hunc, si de re militari ageretur, maximè eos, qui historiam norant, adhibuisse. Sed quis dubitat, quin multò id magis faceret, cùm de re civili quæreretur? Cùmque dicatur, nullam legem tulisse sinè XX. Jurisperitis, & aliis XXX. viris doctissimis, atque discretissimis: quis non dixerit, in eorum ordine primos fuisse historiarum peritos?

§. XIX.

Neque tamen dissimulo, quosdam, qui illi aderant, Jurisconsultos, aliquando earum non peritissimos fuisse videri. Saltem illa Pomponiana historiæ Romanæ epitome, quæ Pandectis præfixa est, nisi si TRIBONIANI aut librorum culpa sit, habet aliquid ἀνισογνοσίας, (***) si ingenuè confiteri, quod res est, licet. Atque hîc quidem mihi in mentem venit DIO: illum dico DIONEM, qui eo tempore cùm sedisset inter nostros Jurisconsultos, neque iis in Reipublicæ administratione cessisset, tandem secessit, ut historiam Romanam ab urbe condita usque ad suam ætatem, quæ annorum propè noningentorum historia nobilissima est,

(*) in Severo Cap. 16.

(**) Imperitiæ historiarum.

est, diligentius conscriberet. Quod quidem diligentissimè eum perfecisse non invitus confiteor; tametsi eum videam nostris Jurisconsultis malignè invidisse. Sed quos in jure civili consequi non poterat, in historia superare conatus est: credoque Jurisconsultos tam fuisse ingenuos, ut hanc ei laudem lubenter tribuerint. Sanè CAPITO Jurisconsultus hortatus aliquando est PLINIUM, ut historiam scriberet. Sed ipse dignus erat, cui PLINIUS responderet, quod TACITO tale quippiam postulanti responderat. Nam neque eam minùs præclarè, quàm TACITUS, noster CAPITO fortasse scribere potuisset: quem quidem totius antiquitatis peritissimum fuisse PLINIUS, aliis alioqui Jurisconsultis aliquando iniquus, etiam fateatur. Suspicio, quæ occupationes CAPITONEM tali scriptioni operam dare passæ non sunt, iisdem occupationibus alios ejusdem ordinis Jurisprudentes fuisse ab ea distractos. Sed si jam ad nostra tempora, quæ maximis, & doctissimis hominibus, hoc est, Jurisconsultis *ἱστορικωτάτοις*, (*) & historicis Jurisconsultissimis abundant, descendere vellem, facilè equidem cum multorum laude perficerem, ut auditores nostri magnis eorum exemplis excitati, majori studio, maximæque contentione animorum persequerentur illam necessariam studiorum conjunctionem, quam tantoperè commendo. Cæterùm in eam commemoratio-

nem

(*) Versatissimis in historiarum scientiâ.

nem nostrorum veluti ducum, & magistrorum nunc ingredi non ausim, ne, si de singulis dixerem, infinita sit oratio; si non de omnibus, ingrata. Si avorum nostrorum ætatem, & superiorum aliquot sæculorum memoriam replicemus, fateor, non occurrere tam in hoc genere præclara nostri ordinis lumina. Sed ne illa quidem ætas planè sibi defuit. Nam & quo tempore equites Galli & Belgæ habuerunt suum PHILIPPUM COMINÆUM, quem jactabant, & gloriabantur cum veteribus historicis esse comparandum: Jurisconsulti & in Hispania habuerunt quendam AELIUM ANTONIUM maximi sui Regis FERDINANDI historicum scriptorem literatum: & in Italia (ut de DONATO BOSSIO Mediolanensi nunc non loquar) suum PANDULFUM COLLINUTIUM: quem & Germania latinè orantem admirata est legatum ducis Ferrariensis ad Imperatorem MAXIMILIANUM, & ipse POLITIANUS tanti fecit, ut supra modum laudaret.

§. XX.

Alius fortasse & AELII illius ANTONII de rebus Hispanicis latinè scriptas, & COLLINUTII Italicas Regni Neapolitani historias non cedere FRANCIS COMINÆI monumentis contenderet. Ego sinceræ bonæque fidei laude COMINÆUM, alios literarum gloriâ excelluisse agnosco. Utinam verò majorem in iis Jurisprudentiam laudare etiam possem. Cùm COLLINUTIUS describit deliberationem de CORRADINI supplicio, aspergit quippiam ex libris legum.

gum. Sed res merebatur dijudicationem illustriorem: sicuti & illa, quam delibat, quaestio de Jure ALPHONSI in regno Siculo, vel Neapolitano. Verùm hi non erant fortasse tam Jurisperiti historici, quàm dicebantur. Nostra aetas meritò admirata est, & historiae causâ, PAULUM JOVIUM, & Jurisprudentiæ, ANDREAM ALCIATUM: & tam arctam eorum amicitiam, atque conjunctionem, ut illius pagina prima, hujus nomen præ se ferat, lubenter vidit: hocque exemplo studium utrumque magis atque magis coalescere in uno posse putat. Sed majora decora sunt, quæ nunc prædicare vellem, CICERO libro III. de Legibus (*) scribit, post PHALERÆUM illum DEMETRIUM, qui mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum ociòque, non modò in aciem, atque in pulverem, sed in ipsum discrimen aciemque produxit, vix quemquam (tametsi se verecundè excipiat) deinde inveniri potuisse, qui utrâque re excelleret, ut & doctrinæ studiis & regenda civitate princeps esset. Verùm ne nostra quidem aetas tam effœta est, quin plures etiam DEMETRIOS proferre nunc possit, si & ad res gerendas producantur, & suas ipsi literas proferant, qui in utroque genere excellere possunt.

§. XXI.

Quales fuerint DEMETRII actiones, historia exponit. Quales ejusdem scriptiones in historia fuerint, ex reliquiis, quas alii scriptores citant, & ipse PLUTARCHUS in suis *Vitis* laudat

(*) Cap. 6.

dat, æstimare utcunque possumus. Sed quis de multis, qui hoc sæculo florent, viris magnis, majora non speret? Ut verò talium virorum semen non intereat, vellem, & valde profectò vellem, talem aliquando aperiri ludum civilium studiorum, ex quo Prudentes eruditi non ad privatam modò Jurisdictionem, sed & ad majorem tuendæ Reip. facultatem, & Imperiorum rectionem prodeant. Quamdiu quidem certè in scholis nostris tantùm texentur, & retextentur subtiles quædam, & exiles, & propè inanes theoriæ, tanquam tenues telæ cujusdam ociosi juris in suis apicibus, & umbra pendens: nihil agimus. Equidem multos jam annos consumpsi in jure docendo, neque ejus adhuc me laboris pœnitet: & lubenter prædico aliorum in eo genere bene positos labores. Sed majus quippiam desidero: & ubi consistendum non est, multos, qui altiùs ire possent, ibi hæere implicatos tanquam in luto, vehementer doleo. Saltem nunquam putabo temerè factum esse ab ARISTOTELE, quòd reprehenderit eos juris doctores, qui jus privatum *περὶ τῶν συναλλαγμάτων*, (*) tantùm docent: publicum de bello, de pace, de fœderibus, de vectigalibus non attingunt. Id verò si exponendum etiam est, ùt est omnino; nonne in primis accersenda est historia? Non est satis, posse nos *λεπτολογεῖν* (**) vel de pactis nudis,

vel

(*) De commerciis.

(**) Subtiliter disserere.

vel de jure sui, vel de talibus mysteriis, quorum vix ullus nunc usus est. Longè sunt aliæ in Republica nostra quæstiones, de quibus dicenda est sententia: neque dici rectè potest, præterquàm ex formula antiquitatis. Atque hîc mihi de studiorum civilium conditione cogitanti quippiam historia ipsa suggerit, quod non dissimulabo. PLUTARCHUS *in Agesil.* narrat, XENOPHONTEM ab AGESILAO accersitum esse, ut pueros Spartanos doceret artem parendi, atque imperandi, quâ nulla sit præstantior. Equidem ejus artis idoneum doctorem fuisse XENOPHONTEM existimo, non modo quòd philosophus, sed multò magis quòd historicus esset. Si dicam tales nunc doctores scholis civilibus præficiendos esse, qui ex historia, & Jurisprudencia repetant, & doceant talem artem: credo, statim veniet in mentem vetus illud,

*Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) paci que imponere mo-
rem. (*)*

Idem PLUTARCHUS *in Themist.* narrat, SOLONEM illum & doctissimum, & sapientissimum legislatorem, fuisse cujusdam civilis sapientiæ professorem, quæ auditoribus ingeneraret judicium, ad Reipublicæ gubernationem, non minus, quàm si longus rerum usus accessisset, benè comparatum; ejusque scientiæ, cujus schola diu conservata fuerit Athenis, primum docto-

(*) VIRGILIUS *Aeneid. Lib. VI. v. 851.*

doctorem fuisse quendam MNESIPHILUM PHRE-
 ARIUM, THEMISTOCLIS præceptorem, virum in
 ea doctrina præstantem, licet neque oratoriæ
 eloquentiæ, neque Philosophiæ naturalis stu-
 dio deditus esset. Sed alios, qui successerunt,
 corrupisse hanc disciplinam, & nescio quam
 artem litigandi illius loco docuisse; propte-
 reaque discipulos pro sophis factos esse sphi-
 stas. Non lubet nunc eodem exemplo queri
 de corruptione nostrarum civilium scholarum.
 Sed quis non videt primam mali labem? Et
 quis non desideret, eas scholas non modò ad
 acutam aliquam elegantiam erudiri; sed multò
 magis ad majorem sapientiæ, rectique judicii
 gloriam attolli? Equidem si quid possem vel
 dicendo persuadere, vel rogando impetrare,
 peterem, postularem, flagitarem, ut ii, quibus
 mandatum est, videant, ne quid Respublica
 detrimenti capiat, aliquando tandem juventu-
 tem ex spinetis inutilium disputationum, ex
 eoque umbratili, & ocioso ingeniorum ludo,
 vel potiùs dirâ carnificinâ, ereptam traduce-
 rent ad studia meliora. Satis jam supérque il-
 læ cruces exereuerunt vexaruntque ingenia
 præclara. Satis & temporis, & operæ positum,
 & propè perditum est in contortis (ne quid
 acerbius dicam) ænigmatibus evolvendis. Cur
 his, propè dixi nugis, etiam postponimus fe-
 ria, quæ laudo, studia, & literas optimas, maxi-
 mas? TACITUS (*) eodem, quo Plutarchus,

Gg 2

tem-

(*) de Orat. Cap. 29.

tempore, loquens de corrupta togatæ juven-
tutis institutione, conqueritur, nec in auctori-
bus (ut ait) cognoscendis, nec in evolvenda
Antiquitate, nec in notitia vel rerum, vel ho-
minum, vel temporum satis operæ infumi:
sed expectari nescio quos Rhetores &c. Con-
queritur etiam, eloquentiam circumcisam, sine
apparatu, sine honore, & propè sine ingenui-
tate, quasi unam ex sordidissimis artificiis ad-
disci, cum & disertis eorum temporum, igno-
rent leges, non teneant senatusconsulta, jus
civitatis ultrò derideant, sapientiæ studium &
præcepta Prudentum penitus reformident.

§. XXII.

Equidem conqueri multò magis possem
de ineptis, & inanibus studiis juris circumcisi,
quod sordidè docetur. Sed nunc non juvat
indulgere querelis. Cæterùm cum cogito,
quænam illa fuerit Mnesiphilina disciplina,
quam ab PLUTARCHO laudatam esse dixi, aliam
cogitare non possum, quàm historicam: ne-
que illius restituendæ aliam possum inire ra-
tionem, quàm historiæ, & Jurisprudentiæ con-
junctionem. Viderint Academici, quo jure
sefe olim appellarint philosophos politicos:
viderint Peripatetici, qui suam disciplinam re-
ferri ad Rerum publicarum rectionem gloria-
bantur. Ego hanc demum laudem tribuero
illis literis, quas commendo: sicuti & histori-
cos libros rectè appellari libros Principum,
lubenter agnosco: & quod Principibus præ-
scribitur, omnibus Rerum publicarum guber-
toribus

roribus præscribi sentio. Scribant alii, quod volent, de Principum educatione, institutione, & (ut verbo CICERONIS utar) catechesi. Teneo illud Op. Max. Imp. THEODOSII ad HONORIIUM suum filium, quod CLAUDIANUS (*) eleganter expressit, præceptum,

*Interea Musis, animus dum mollior, instes,
Et quæ mox imitere, legas, nec desinat unquam
Tecum Graia loqui, tecum Romana vetustas.
Antiquos evolve Duces, &c.*

Si huic mandato patris paruisset HONORIUS, tam & se, & paternum, suumque servasset imperium, quàm, quia illius immemor fuit, utrumque miserè perdidit. Sed quàm magno suo malo, oblitus paterni præcepti est, tam illius admonitionis sapientes deinde & boni quidam Principes usum explicarunt magna cum sua laude, & Reip. salute. Ac ne longius abs THEODOSII patria, familiâque recedam, liceat hîc mihi duos ex Hispania ALPHONSOS repetere, quos etiam cum TRAJANO & THEODOSIO comparare liceat. Liceat nunc meo animo paululùm indulgere, & præteritis aliis, quos literæ Græcæ, latinæque prædicant satis, illorum memoriam colere, quibus cur assentari velim, nulla suspicio est: & quibus tamen tantùm debent literæ, quas illi propè sepultas, ut potuerunt, excitarunt, ut si in eorum laudibus nunc mutæ sint, nimium futuræ sint in-

Gg 3

gratæ:

(*) de IV. Conf. Honor. v. 396.

gratæ: denique qui, quo tempore de literis, & disciplinis actum esse videbatur, triumphan-tem barbariem perculerunt; & signo altè sublato illas bene sperare jusserunt: ut etiam ad id, quod nunc agimus, exemplum nobilius proferri vix possit, quod nostri imitari debeant.

§. XXIII.

An non est admirabilis prior ille ALPHONSUS, qui ante annos trecentos, leges suæ Hispaniæ dedit, historiam collegit, mathemata illustravit? Divinum profectò fuit ejus beneficium, cùm in media illorum temporum caligine, tot & sumptibus, & laboribus tabulas astronomicas confecit, & motuum cœlestium canones restituit. Sed an minori laude digna fuit ejus voluntas, cùm præterea jussit Historiam conscribi, quam etiamnum vocant Generalem? Audierat patrem suum FERNANDUM mandasse RODERICO, Antistiti Toletano, ut rerum in Hispania gestarum, quarum memoriam, non tam Gothia, quàm Arabica vastatio deleverat, historiam ad sua usque tempora colligeret. Sed patrem in hoc genere superare filius generosus (quod in ea non modò tempestate, sed & gente mirari satis non possum) conatus est. Audio, eum quadringenta aureorum millia impendisse ad mathematum restitutionem, & remunerandos Mauros, atque Saracenos, quos ex Corduba, & Africa eo nomine evocaverat, cùm jam soli superessent, qui tales docere, & in integrum restituere disciplinas possent. Sic enim & ipsum ALEXANDRUM
supe-

superare voluit, qui ARISTOTELI, historiam animalium describenti, tam liberaliter sumptus suppeditavit. Sed majoris etiam, credo, redemisset, si nancisci, quam & qualem optabat, generalem historiam potuisset: neque dubito, si LIVIUS in Italia tunc superstes fuisset, ut ad eum audiendum olim ab extremis Gadibus quidam accurrisse dicuntur, protinus in Italiam advolasset ALPHONSUS, ut quovis precio talem historici operis architectum, & redemptorem conduceret. Si in hoc genere non præstitit, quod nunc aliquis desideraret; per illum certè non stetit. Interea ut magis, atque magis profiteretur, sese historiarum, legumque literis acceptam ferre suam bene regnandi facultatem: librum suis insignibus Regiis, suoque sceptro & Labaro jussit appingi. Neque tam aut ingrata, aut stupida, quæ tamen parum literata tunc erat, Europa fuit, quin attonita eruperit in illam veluti exclamationem, quam olim S. P. Q. R. extulit, cum de Imperatore TACITO agebatur, **QUIS MELIUS, QUAM LITERATUS IMPERAT?** Hic Imperator TACITUS, ut & literatam artem bene imperandi ex historiis repetendam esse profiteretur, eamque conservaret, edixerat, sui CORNELII TACITI Annales quotannis decies publicè exscribi debere, & in omnibus Bibliothecis adservari, atque adedò in Civicis archiis, ut ait FLAVIUS VOPISCUS. (*) An minorem suorum hujus generis studiorum significationem dabat ALPHONSUS?

Gg 4

§. XXIV.

(*) *in Vita Tacit. Cap. 10.*

§. XXIV.

Ergo & Germania ad Imperium, R. P. C. causa, illum ultrò accersivit. Sed ALPHONSUS Imperio tali propter literas dignus, ut erat, videri maluit, quàm illo gerendo, tuendóque occupatus distrahi abs literarum, quarum jam curam susceperat, procuratione. Cæterùm ducentis pòst annis, alter, qui septimo inter ejus nepotes gradu numeratur, ALPHONSUS, Italiae imperare non recusavit: atque ita imperavit, ut & literas se scire ostenderet, & Italia dictatorem alium nollet. Non disputo de adoptionis jure vel injuria, cujus nomine consecutus sit regnum Neapolitanum post longam, & difficilem contentionem. Sed ut ejus pater, Justus, sic ipse Docti Regis cognomen meruit; & quibus literis armatus patrimonium auxit, iisdem literis gratiam liberaliter retulit. Nam & audiebat (ne antiquiora revolvamus) CAROLUM V. Franciæ Regem meruisse cognomen Sapientis, & licet ab hostibus undique peteretur, bene, & beatè regnasse, togatum semper, armatum nunquam; librisque bonorum consiliorum auctore magis, quàm militibus circumfusum. Imò verò audiebat ipsum, cui centum post annos veluti succedebat, ROBERTUM Regem Neapolitanum, belli, pacisque artibus multisque virtutibus, non minùs, quàm Francicâ, vel Andegavensi familiâ nobilem, nihil habuisse antiquius studiis literarum, tantique ea fecisse, ut literas, quarum præsidio facultatem bene regnandi acceptam ferebat, regni posses

cariores
FRANCISCO
pleteretur.
benèque
ificasset A
signis lib
nullo se
consiliarios
ex hostium
expugna
erissimus)
quanti an
volumer
spolia. Nequ
nunquam caru
cum in
vellet, ut jam li
Harpal
Illas autem
illius (cred
Hunc
expeditionum
Iliade, qu
conjectam ne
Non dissimili
Livianam se
idem tanti fe
vii inventar
Livianoru
vel prece
erat. Cum
alienare re
G

possessione cariores sibi esse prædicaret, & propterea FRANCISCUM PETRARCHAM arctissime complecteretur. Ergo cum avitæ virtutis gloriam, benèque regnandi artem literatam etiam amplificasset ALPHONSUS, suis rursus clypeis, atque signis librum appinxit: ut & gloriari solebat, nullos se habere meliores, quam mortuos consiliarios (quo verbo libros significabat) & ex hostium, quos vinceret, vel civitatum, quas expugnaret (fuit enim nobilissimis victoriis clarissimus) spoliis nullam prædam tanti fecit, quanti antiquum aliquod fortè in iis inventum volumen. Hæc enim illi erant optima spolia. Neque verò talibus armis inter arma unquam caruit. Narrat PLUTARCHUS, ALEXANDRUM, cum in Asiam tam longè progressus esset, ut jam libros invenire nullos posset, mandasse *Harpalo*, sibi ex Græcia aliquos mitti. Missas autem fuisse imprimis historias PHILISTI, illius (credo) quem CICERO tantopere laudat. Hunc ergo habuit ALEXANDER suarum expeditionum comitem, non contentus HOMERI *Iliade*, quam alioqui cum suo pugione conjunctam ne dormiens quidem dimittebat. Non dissimili exemplo ALPHONSUS historiam Livianam semper habebat comitem: cujus quidem tanti fecit auctorem, ut, cum audiret, Patavii inventam esse urnam cinerum, atque ossium Livianorum, statim legatos eò miserit, qui vel prece, vel precio tales reliquias redimerent. Cum Patavini exuvias optimi sui civis abalienare nollent, saltem impetravit

unum aliquod os brachii, quod magni muneris loco illi donarunt, tanquam studiorum fautori, ut lapidea tabula etiamnum testatur. Quid non ille fecisset, ut integrum corpus Livianæ historiæ redimeret? LAURENTIUM VALLAM, qui apud talem Regem vivere, & exulare, quàm Romæ in patria esse maluit, mirificè est complexus: cùmque eum non modò Aragonicæ historiæ memoriam illustrare suis monumentis intelligeret, sed & de Persarum, & Græcorum historia differentem quotidie audiret, non quiet, donec eum ad convertendum in linguam latinam HERODOTUM etiam impelleret: cùmque in eo labore immortuus doctissimus senex opus minimè perpolitum reliquisset, tamen ALPHONSUS Italiam diutius hanc memoriâ carere noluit; & qualiscunque ea esset, tam lubenter hanc legi publicè optavit, quàm ab ipso primùm HERODOTO in frequentissimo Græciæ conventu Olympico, talem historiam cum omnium admiratione, & applausu incredibili recitatam olim fuisse audiebat. Ergo & THUCIDIDEM, quem puerum HERODOTI recitatio mirificè commoverat, ab eodem LAURENTIO Latinum fieri curavit: & eam translationem, cùm melior non daretur, tanti fecit, ut in ea edenda non recusaret imitari DEMOSTENEM, quem octies suis digitis descripsisse THUCIDIDIS libros, accepimus

§. XXV.

Denique cùm AENEAS SYLVIUS ex Germania misisset ARRIANUM de ALEXANDRI rebus gestis

gestis non tam Latinum factum, quàm ad SIGISMUNDI Imperatoris captum vix Latinè balbutientem, ALPHONSUS ne eum quidem neglexit. Ad eò nihil eorum prætermittebat, quibus hæc studia historiarum adjuvari eo sæculo posse putaret. Denique cum æger aliquando decumberet, & legendo CURTIUM, qui eam latinè scripsit historiam, quam Græcè ARRIANUS, ita se oblectasset, ut animi, & corporis languentis vires collapsas etiam recreasset, exclamavit, non esse in HIPPOCRATE, vel GALENO saniolem medicinam, suaviorémque curationem. Pluribus fortasse verbis, quàm erat necesse, dixi de ALPHONSO. Sed cum ejus recordatio plusculum me delectavit, tum verò exemplum, quod occurrebat, dignissimum esse putavi, quod nostris hodie commendarem, Principémque illum, quem ante annos centum Italia colebat viventem, & doctorum hominum chorus Mecænatem unicum habebat, judicavi satis laudari non posse, cum quidem & historiam jacentem excitavit, & eum historia non modò morbo laborantem liberaverit, sed & mortuum immortalis memoriæ consecraverit. Mirificè verò accidit, ut, quo is tempore moriens literas veluti orbas relinqueret, MATTHIAS CORVINUS adolescens ex carcere ad Regnum Pannoniæ sit evocatus propter eam virtutis indolem, propter quam ALPHONSUM Italia Regem dixerat; hincque MATTHIAS, ut ALPHONSI neptem uxorem duxerit, sic & librorum, historiarumque curam, tanquam hæres

AL-

ALPHONSI, susceperit; qualémque ex ea fructum perciperet, bene & sapienter imperando palàm ostenderit: denique ut non modò Italia, sed & altera illa pars orbis superstites ex Bizantino excidio, & veluti profugos, trístique naufragio ejectos libros bonos exciperet, atque adfervaret, Budensem aperuit bibliothecam, in qua non minus, quàm in castris, lubenter versabatur: in eaque recondidit illos librorum thesauros, qui mox editi Europam recrearunt. Vix audeo recitare, quàm superbum hujus Regis sepulcro carmen mæsta, attonitáque Italia inscripserit:

*Corvini brevis hæc urna est: quem magna
fatentur*

Facta fuisse Deum: fata fuisse hominem.

Sed quantus quantus Rex fuerit; literarum historiarumque præsidio magnitudinem suam acceptam ferre solebat. Cujus quidem Principis laude eò delector magis, quòd legum civilium memoriam veram, & castam cum historiarum studio conjungi etiam voluerit, evocatis propterea cum uxore, ALPHONSI nepte, clarissimis, qui in Neapolitano gymnasio essent, Juris interpretibus: & eo tamen judicio præditus fuerit, ut, cùm degenerem, & adulterinam ab iis allatam esse Jurisprudentiam intelligeret, hanc cum illis relegaverit atque exterminaverit. Et si in nostræ quoque ætatis Regibus, & Principibus nonnullis non dissimilia exempla laudare possim: tamen quia non
modò

modò ab assentatione, sed & ab omni suspitione assentationis abhorreo, illa nunc non prædicabo: & abs Principibus, quos tamen hisce studiis deditos imprimis esse velim, ad privatos me convertam, quos & historiæ, si ita loqui licet divinitatem magis atque magis cognoscere cupio. Neque tamen, cùm id ago, ab exemplo, quod in hanc me commemorationem induxit, erit alienum, quod nunc dicam. Nam quod ALPHONSUS Rex æger, & decumbens aliquando sensit, me admonet, ut denique profitear, eam in historiæ cognitione inesse vim consolationis, ut quisque sentire possit, in gravissimis animi morbis præsentem esse medicinam: quò magis &, si nobis vivendum sit privatis, & relictis civitatibus incolenda aliqua solitudo (quod fortasse in hac rerum, temporumque perturbatione, & depravatissimis ingratorum hominum judiciis, nunc optare magis debemus) talem semper habere velimus comitem. Et verò, aut nescio, quænam & ubi sit animi mærentis ingenua, veraque oblectatio, recreatio, consolatio; aut hæc certè est: quæ & hoc efficit, ut nihil novum nobis, quod quidem nos valde tanquam attonitos percellat, nihilque insolens occurrat: atque etiam præstet, ut sentiamus verum esse vetus illud,

*Nil admirari propè res est una, Beatum,
Quæ possit facere. &c.*

Neque non, multos, qui, quod dico, confirmabunt, & quod experti quoque sunt, adseverabunt,

rabunt, bonos testes ciere facilè possem, si hic rursus commemorare velim, quod ipsa nobis Historia commemorat. Sed si hoc faciam, rursus video longiorem hanc orationem fore. Itaque unum ex multis CICERONEM accersam, quem in hisce commentariis sæpius appella- vi, & cui nemo non fidem lubenter habue- rit. Is cùm tristissimis temporibus lugeret casum, & ruinam Reip., gravique mærore con- ficeretur, & ATTICUM, atque BRUTUM ad se ve- nientes consolationis causâ, salutasset, *Vos verò* (inquit) (*) *Attice, & præsentem me curâ levatis, & absenti magna solatia dedistis. Nam vestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia revocavi. &c.*

§. XXVI.

Postquàm autem de literis BRUTI dixit, & rogaret BRUTUS, ecquæ præterea essent ATTICI literæ, quæ eum delectaverint. *Istæ verò* (inquit) *Brute non solum delectationem mi- hi, sed etiam salutem, ut spero, attulerunt. Sa- lutem?* exclamavit BRUTUS. *Quodnam tandem genus istud tam præclarum literarum fuit? Tum CICERO, an mihi potuit esse aut gratior ulla sa- lutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm Attici liber, quo me affatus quasi jacentem excitavit? Hic BRUTUS, nempe eum dicit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, & ut mihi quidem videtur, per diligentem, complexus est. Respon- det CICERO: Istum ipsum, Brute, dico librum mi- hi*

(*) in Brut. Cap. 3.

hi saluti fuisse. Hic ATTICUS, *Optatissimum* (inquit) *mibi quidem est, quod dicis. Sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse?* Hic MARCUS, *ille verò* (inquit) *& nova mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quem cum studiosè tractare cœpisssem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit &c.*

§. XXVII.

Hunc ego CICERONIS locum lubenter ascripsi, ex quo intelligamus, quantum vir magnus, & sapiens consolationis ex historiæ tractatione perceperit. Multum tamen abest, ut exponat, quicquid percipi præterea posset. Potuit ille fortasse Veterum, Majorumque suorum recordatione tam valde affici, ut animum abduceret, atque avocaret abs sensu præsentium malorum; aut acerbum eorum sensum utcunque leniret, & in omni varietate fortunæ sese, aliorum exemplo, sustentaret; cum quidem meminisset, quæ semper fuerit conditio bonorum virorum, quæ rerum humanarum, quæ Rerumpublicarum? Sed non vidit in historia, quod firmiorem consolationem attulisset: videri verò à profanis hominibus non potest. Agè verò, quia trium illorum doctissimorum, sapientissimorumque virorum colloquium in hoc genere nos oblectavit, quartus non intempestivè accedat, eorum æqualis, & (ut nobis gratior etiam sit) Jurisconsultus magnus. Is est SERVIUS Sulpitius: qui cum nihil non face-

faceret, ut & CICERONEM, qui filiaē deflebat mortem, & seipsum, qui interitum Reip. lugebat, consolaretur, ita scripsit ad CICERONEM: (*) *Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens, cum ab Aegina Megaram versùs navigarem, cæpi regiones circum circà prospicere. Post me erat Aegina, ante Megara, dextrà Piræus, sinistra Corinthus: quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata, & diruta ante oculos jacent. Cæpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera projecta jaceant? visne tu te, Servi, cohibere, & meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi, cogitatione eâ non mediocriter sum confirmatus. &c.*

§. XXVIII.

Si una illa navigatio brevis ostentans ruinas & parietinas aliquot oppidorum Græciæ, SERVIUM nostrum admonuit, quàm sint caducæ, & instabiles res humanæ: eique sapientissimam objecit cogitationem, quâ, suum & Reip. casum æquiùs ferat: quid universa historia, cum nos vehet, atque circumferet per totum terrarum orbem, nobisque spectandas dabit omnibus sæculis perpetuas illius conversiones, tot tamque multiplices Rerumpubl. everfio-

(*) Lib. IV. fam. Epist. 5.

everfiones, tot regnorum interitus, tot popu-
 lorum strages, tot urbium vastitatem: & in
 tanta tamen fortunæ varietate, totque casibus,
 quorundam virorum agitatum magis, quàm
 labefactatam constantiam: quid (inquam) illa
 quantumque consolationis adferre nobis pot-
 est? Jam verò si (quod caput est) accedat re-
 ligiofa confideratio divinæ providentiæ, cujus
 memoria nunquam abesse ab historia debet;
 quæ tandem arumnæ nostræ tantæ esse pos-
 ſunt, quarum acerbum ſenſum illa non le-
 niat, cum earum cauſam, atque finem oſten-
 det? Quid alii ſentiant, nescio. Sed quod
 ſum expertus, affirmare poſſum, cum jam in-
 de abs pueritia me multi acerbi caſus jaçtave-
 rint, atque vexaverint, unum inter tot fluctus
 portum, in quo acquieſcerem, fuiſſe hiftoriam,
 mihi que planè aliter, quàm PLUTARCHO acci-
 diſſe. Scribit PLUTARCHUS, ſeſe primùm ſuſce-
 piſſe ſcribendas illuſtrium virorum vitas, ut
 aliis prodeſſet: ſed ſe deinde in eo opere pro-
 fuiſſe ſibi ipſi, & ex eo fructum honeſtiſſimæ
 recreationis privatim percepſiſſe. Ego verò
 profiteor, me meâ privatim cauſâ primùm ac-
 ceſſiſſe ad aliquam hiftoriarum lectionem: ſed
 in ea ſtatim tantum liberalis utilitatis agnoviſ-
 ſe, ut aliis fieri communem valde optaverim.
 Sæpe jam sæpe in iſta & ingratorum, & per-
 fidioſorum, & improborum hominum collu-
 vione, quæ latè graſſatur, & Rempublicam in-
 voluit, & omnes propè vias obſidet, & novam,
 ex qua quæſtum faciunt, artem calumniandi,

maledicendi, turbarumque ciendarum, religionis etiam nomine tegere audet, cum nulum fanis consiliis relictum esse locum videmus, cogitamus in solas terras, ubi (quod ille olim dicebat) non audiamus facta Pelopidarum: vel aliquem desideramus secessum, in quo cum liberos gemitus effundere, tum verò aliquid consolationis percipere, & horum malorum oblivisci possimus. Sed historia mihi visa est, quod quæritur, offerre. Cùmque tali nuper comite uterer ex Germania veniens in Galliam, toto illo itinere me multas regiones circumspicientem, multaque de rebus humanis cogitantem in ista nostri orbis confusione mirabiliter consolata est. Neque minùs mihi adfuit, cum deinde præter omnem expectationem fortè adhibitus essem ad quasdam de Republica, & religione gravissimas deliberationes. Sed ad has illam omnino pertinere omnes fatentur: & qui in iis sæpius versantur, si modò adferunt ad eas, quod debent, sæpius experiuntur, verissimum esse, quod ARISTOTELES (*) scripsit, *ἰστορίας χρησίμους εἶναι πρὸς τὰς πολιτικάς συμβουλὰς.* (**) Verùm si quis est veteri memoriâ, qui reipsa ostenderit, non temerè dictum id esse ab ARISTOTELE, is est CICERO. Dixit aliquando: (***) Exempla ex veteri memoria & monumentis, & literis, plena dignitatis, plena antiquitatis,

(*) *Lib. I. Rhet.*

(**) Historias utiles esse ad civiles conjunctiones.

(***) *Verr. III. Cap. 89.*

quitatis, plurimum solent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Sed quàm aptè iis ipse usus sit, sive de priuata, sive de publica re ageretur, lubenter audio. Neque suorum modò Romanorum, Majorumque exemplis, tanquam præjudiciis passim uti solet, sed & aliorum populorum. Quid locos, qui innumerabiles sunt, nunc indicarem? Totus CICERO describendus, & huic libro assuendus esset. Sed ut unum ex multis locum-delibem: iuvat illud exemplum notare, quo usus est sapientissimè in re magna, & summo alioqui Reipublicæ periculo: & quod hâc ætate tam nobis in mentem veniret, vellem, quàm Veteribus sæpe venit. Nam etsi hunc solum historiæ fructum perciperemus, uberrius tamen is esset. Biduo post occisum CÆSAREM, cùm percussores in Capitolio veluti inclusi essent, & summa esset rerum perturbatio, M. ANTONIUS Consul Senatum vocat in Telluris. Adest & CICERO, rogatusque, ut de Republica sententiam dicat, vetus exemplum τῆς ἀμνηστίας (*) ex historia Græcorum repetit, & consulit, ut fiat, quod ante annos plusquàm trecentos & quinquaginta Athenis factum erat, cùm *Thrasylbulus* XX. tyrannos expulisset: prædicatque hoc deinde suum rursus consilium in Senatu. *In templo (inquit) (**)* Telluris, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavi vetus exemplum: Græcum
 H h 2 etiam

(*) Amnestiæ.

(**) *Philipp. I. Cap. 1.*

etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa: atque omnem memoriam discordiarum, oblivione sempiterna delendam censui. &c. Verbum illud, atque etiam vetus erat hæc conjuratio, *μη μνησικακείν*, (*) qua sæpius usi sunt Athenienses Republicæ constituendæ & pacis componendæ causâ. Sed quàm sapienter CICERO Romanis suis tale consilium dabat? Ipsum quoque CLAUDIUM Imperatorem, occiso C. CALIGULA, cum primum rerum potiretur, laudasse, atque imitatum esse tale Atheniensium exemplum, testis est DIO: & ante Athenienses, optimam esse hanc conciliationis conditionem, *Albanus* orator in gravissima pacis ineundæ deliberatione coram TULLO Rege Romano dixerat, ut DIONYSIUS libro III. refert, qui & istud verbum *μη μνησικακείν* (**) usurpat. Quid dicam præterea de historiarum vel usu, vel utilitate? Vix ulla deliberationis ullius tanta difficultas incidere potest, quin repente ad eam expediendam optimum consilium illæ suggerant.

§. XXIX.

Sed (nondum enim hæc prædicatione fatiari possum) non modò, quod POLYBIUS desiderat, desidero historiam esse *πραγματικὴν*: (***) sed ut nostri dicere solent, Jurisprudentiam non solùm *θεωρητικὴν*, (****) sed
etiam

(*) Non recordari injuriæ.

(**) Non recordari injuriæ.

(***) Pragmaticam.

(****) Speculativam.

etiam *πρακτικὴν* (*) esse, esseque debere: sic ego historiam. Neque non poterit talis esse, si bene perlegatur tota. Nam & ipsa sæpe indicat, quomodo, quove fini posteritas, ubi res postulabat, usa sit exemplis, memoriâ, auctoritate antiquitatis. Sicque historiæ, quodammodo ut leges, legendæ sunt, hoc est, ut priores ad posteriores, & rursus posteriores ad priores aptâ quâdam collatione trahantur. Neque solum vbi posterior priorem laudat, id in lectione quoque prioris observare debemus, sed & *παράλληλα* (***) (ut PLUTARCHI verbo utar) conferenda sunt. Saltem quod superiori sæculo quidam Florentinus in Livianæ historiæ parte utiliter facere in rem suam, suorumque Italorum conatus est; multò id magis faciendum esse in historia universa, præsertim ubi & res digna est, & non inepta occurrit comparatio: denique ex hypothesi historica sæpe colligenda est politica veluti thesis. Ut jam de CICERONE & nostris Jurisconsultis non loquar, qui id sapientissimè faciunt: Ipse ARISTOTELES in suis Politicis quàm rectè id agit, etsi in Græcorum historia, quæ angusta est, hæreat? Ubi tales adsunt monitores, ibi demum agitur, quod debet.

§. XXX.

Ut autem prioris memoriam sæpe refri-
cat historia posterior: sic & prior non rarò

H h 3

qui-

(*) Practicam.

(**) Parallela.

quibusdam tanquam vaticiniis adumbrat futuram consecutionem posterioris, & veluti prædicendo commovet expectationem. Ac in sacra quidem historia non solùm multæ, tanquam fatales regulæ ex Decretis divinis repetitæ, in universum traduntur de iis, quæ consecutura sunt: sed & certa, & aperta, & definita oracula interdum eduntur, quæ apertè præmonent, & tanquam digito præmonstrant futuros eventus: & aliquando ipsis etiam annis priùs, numeratis, articulum temporis indicant. Sic in JEREMIÆ, EZECHIELIS, DANIELIS, & talium Prophetarum vaticiniis, audiemus liquidò multa prædici futura, quæ postea legemus eodem planè modo accidisse. Quid de Sibillinis, & aliis, quæ ipsi etiam Ethnici jactarunt, oraculis dicam? Etiam ubi postea fictas esse prædictiones scimus, tamen earum nos lectio delectat, ut cùm apud CICERONEM, *Somnium Scipionis*, vel apud VIRGILIUM, *orationem Anchisæ* legimus de futura Romana Republica. Multò nos igitur magis movebunt prædictiones de conversione, & periodo Imperiorum, & magnarum urbium excidio, cùm & eas ipso eventu confirmatas, & multò tamen antè editas esse legimus. VARRO narrare solebat (ut CENSORINUS refert) se audivisse *Vectium* quendam Augurem, prædicentem, quia Imperium Romanum duraverat annis CXX. duraturum MCC. annis: quod se augurari dicebat ex XII. vulturibus ROMULI: quasi illi significassent aut duodecies decem,

aut

duodecies centum
 quendam
 post c
 metropolitanæ,
 annis 696. I
 Constantinop
 scenis, verfa
 audit prædic
 factum nar
 dam accideru
 xxi d'opis in
 dico (qui huju
 fructus est)
 videntiam que
 riarum observ
 rum rerum
 quendam
 velle: sicuti &
 monet: ubi
 quod CICERO
 velle, ut non se
 Republicæ t
 publica inclinati
 rum, quibus
 res postulare
 quam uxoribus
 velle: Qui be
 istud verum
 est, bene co
 I
 vaticinatem.

aut duodecies centum. Sed & ZONARAS recitat, *Valentem* quendam Astronomum tempore CONSTANTINI, post celebratum natalem urbis Constantinopolitanæ, prædixisse eam veluti victuram annis 696. Historia certè, cùm Romæ, & Constantinopoli, quasi in duabus suis præcipuis scenis, versatur, non potest non mirari, cùm audit prædictum de iis ita esse, quod ipsa postea factum narrat. Sed & ubi de iis, quæ nondum acciderunt, quæritur, neque alioqui certi καὶ ἀφοριστικοὶ (*) indices prælucent: tamen dico (qui hujus lectionis maximus ex prudentia fructus est) aliquam saltem obscuram providentiam quodammodo divinatricem ex historiæ observatione sumi: atque ex præteritarum rerum memoria, præsentiumque statu quandam de futuris conjecturam colligi posse: sicuti & POLYBIUS sapientissimus scriptor monet: ubi & illud quodammodo præstat, quod CICERO indicat THEOPHRASTUM antea fecisse, ut non solum scriberet, qui esset optimus Reipublicæ status: sed & quæ essent in Reipublica inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcunque res postularet. Laudent alii suam astrologiam μαντικὴν: (***) ego ut illud vetus sæpe audio: Qui bene conjicit, bonus vates est: sic & istud verum esse puto. Qui bonus historicus est, bene conjicit. Sed qualiacun-

Hh 4

que

(*) Definitivi.

(**) Vaticinantem.

que de rebus humanis veluti προγνώσιμα (*) hinc colligi possint, ea ego τεκμήρια (**) in Reipublicæ gubernatione non minoris aliquando fecero, quàm medici sua κριτήρια (***) in morborum curatione, vel in navigatione sapientes nautæ sua futurarum tempestatum signa, & præfagia. Nihil dicitur esse incertius exitu bellorum; ARISTOTELES tamen libro 1. *Rhetoricor.* monet, in deliberatione de bello in primis advocandam, audiendamque esse historiam, ut ex ea intelligamus, quid in re simili antea acciderit. Cur ita? ἀπὸ γὰρ (inquit) τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια γίνεσθαι πέφυκεν. (****) Ego & si totam divinationem fatear rem esse lubricam: tamen quod CICERO (*****) dixit inesse animis humanis non solum memoriam rerum innumerabilium, sed & conjecturam consequentium, non multum à divinatione differentem: id de iis, qui perpetuæ historiæ observatione, tanquam longo rerum omnium usu vim sui iudicii habent exercitatem, dici multò magis posse videtur. Ac quidem cum THEMISTOCLEM ea facultate præditum esse THUCYDIDES scripssisset, CICERO (*****) locum diligenter notavit, & THUCYDIDIS verba suis ad *Atticum* literis inclusit: τῶν μελλόντων ἐπὶ πλείστον

(*) Prognostica.

(**) Signa certa.

(***) Criteria.

(****) Nam ex similibus similia oriri solent.

(*****) *Tusc. Lib. I. Cap. 24.*

(*****) *Lib. X. Epist. 8.*

πλείστον ἐκ τῆ γεννησαμένου ἀριστος ἐκαστης. (*)
 Non dissimile est, quod PLINIUS, laudans *Fu-*
nium Mauricum, ait virum esse, qui futura
 possit ex præteritis providere. Quid ipse
 CICERO? Sæpe suam in hoc genere providen-
 tiam hinc repetitam jactat. Certè fretus quo-
 dam augurio, non sui (ut ait) collegii, sed po-
 litico potiùs, & Platonico de Tyrannis præju-
 dicio, multis eventibus confirmato, audet omni
 adseveratione adfirmare, regnum CÆSARIS VIX
 posse esse semestrem: & licet de conjuratione
 nihil inaudiisset, tamen certò id se prædicere
 jactat. *Nec nos* (inquit) *fallet, nec aliter acci-*
det. Sed & exitum belli civilis quàm procul
 providit? *Præclarâ* (inquit) (***) *conscientiâ su-*
stentor, eâ ipsâ tempestate eversum esse Rempubli-
cam, quam ego XIV. annis antè prospexeram.
 Et libro VIII. ad Atticum (***) de eodem illo
 bello loquens, *προθεσπίζω* (****) (inquit)
noster Attice, non aviolans, ut illa, cui nemo cre-
didit, sed conjectura prospiciens, jamque mari
magno. Non multò (inquam) *secus possum va-*
ticipari. Denique ad Cæcinnam (*****) scribit,
 sese divinationem quandam, quæ minimè fal-
 leret, consecutum esse, cum sapientissimorum
 virorum monumentis, atque præceptis, pluri-

Hh 5

mó-

(*) Futura ut plurimum ex præteritis quis opti-
 me conjectatur.

(**) *cit. Lib. X. Epist. 4.*

(***) *Epist. II.*

(****) *Vaticinor.*

(*****) *Lib. VI. famil. Epist. 6.*

móque doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ Reipublicæ, magnaque suorum temporum varietate. Itaque se, etsi Augur publicus esset, tamen non ex alitis involatu, nec è cantu sinistro, Oscinis, nec è tripundiis solistimis, aut somniis augurari: sed se habere alia signa, quæ observet, quæque minus habeant vel obscuritatis, vel erroris: eaque maximè è temporum civilium naturâ, atque ratione. Itaque jam minùs miror, quòd post Cæsaris mortem, nascente novo bello civili, BRUTUM cesantem monens, quid statim factò esset opus, exclamat, (*) *Opprimemini, miki crede, nisi provideveritis. Hæc ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta.* Nihil potest esse verius. Sed miror, & doleo, tam sapientem senem non vidisse, quod de OCTAVIO Brutus vicissim præmonebat. De JULIO CÆSARE, ex historia ALEXANDRI, quàm cautus erat Vates? Nam ad Atticum, (**) *nónne (inquit) vides ipsum illum Aristotelis discipulum, summo ingenio, summâ modestiâ, posteaquam Rex appellatus sit, superbum, crudelem, immoderatum fuisse?* Sed cum Brutus de OCTAVIO idem prædiceret, quodam, ut fit, Antonii odio CICERO caligabat. Cornelius Sulla præfagiendo dicere solebat de adolescente C. JULIO CÆSARE, *Cavete à puero malè præcincto; in eo enim multi Marii latent.* CICERO non inane fuisse præfagium vidit: & quàm sit insidiosa, & fallax facies homi-

(*) *Epist. 2. ad Brut.*

(**) *Lib. XIII. Epist. 28.*

hominum, cùm ex philosophia, tum ex historia, & experientia didicerat. Sed de OCTAVIO sibi persuadere, quod nolebat, vix poterat. Neque tamen periculum, quod ab *Antonio* imminebat, multò antè non prospexit: sed ne propterea terreretur, exemplis ex historia repetitis animum suum obfirmabat. Itaque & *Antonium* ipsum alloquens, *acerbissimum* (inquit) (*) *avi tui diem supremum malim, quàm L. Cinnae dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus.*

§. XXXI.

Idem CICERO, cùm ferveret bellum civile inter CÆSAREM & POMPEJUM, deliberans cum suo *Attico*, quid sibi factò esset opus, in utramque partem consilium ex illa historia petit. *Si restitero* (inquit) (**) *idem fecero, quod in Cinnae dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit, qui tamen ita dicere solebat, se, id fore, videre, quod factum est: sed hoc malle, quàm armatum ad patriæ mœnia accedere. Aliiter Thrasymbulus, & fortasse melius. Sed est certa quaedam illa Mucii ratio, atque sententia, &c.* Quid? tandem etiam dixit, optare se aliquem exitum Mucianum; eúmque sibi impendere prospexit: ut jam se THEMISTOCLI possit antepone, quem ait multa non providentem incidisse in eos casus, quos vitasset, si nihil eum

fefel-

(*) *Philip. I.*(**) *Ad Albic. Lib. VIII. Epist. 3.*

fefellisset: sicuti & suos propterea Romanos notat: *Non fuisset* (inquit) (*) *illa nox tam acerba Africano, sapientissimo viro, non tam dirus ille dies Sullanus callidissimo viro C. Mario, si nihil utrumque eorum fefellisset, &c.* Cur ergo CICERO, quem nihil fallebat, sibi non cavet magis? Exemplo Muciano confirmatus, gloriose cadere maluit, quam malè cedere. Verùm etsi fieri non possit, quin prudentissimum quemque multa fallant, præsertim cùm de futuris agitur; tamen non est propterea nulla prudentia. Idem CICERO *in libris officiorum*, num (inquit) *propterea nulla est Republicæ regendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompejum fefellerunt?* Ergo etsi illa, quam ex historiarum, & exemplorum similium memoriâ repertiri posse dico, divinatio interdum fallax sit, tamen CICERO vir sapientissimus summam in eâ prudentiam esse agnoscit. Mirifica verò est, quamcunque ille se in partem det, ratio, atque ratiocinatio hujus viri, in aliqua deliberatione historiam versantis, & ex recordatione rerum præteritarum, varias futurarum conjecturas ducentis. Sed jam sentio me ipsum cum eo variè jactari, & confuse veluti volutari, cùm ab ejus viri, in quo potissimum eluxit prudentia, quanta colligi ex historiis, & rerum usu potest, recordatione, & conspectu abducere vix possim. Adderem illud optimi auctoris *Rhetoricorum ad Hevernium*: (***) *Reverum* (in-

(*) *Ad Attic. Lib. X. Epist. 8.*

(**) *Lib. IV. Cap. 9.*

imperii, qui ut
exempla petere
facile deducuntur
quid aliis acci
suis rationibus poss
re præsentis ipsa hi
Nunc illud dico:
idem esse posse,
multo antè id
que stultorum
sed serò, nos docet
accidat, dicere sa
apud Poetam
pendet:

No

ergo, mea m^t facies,
m^t præcipi, atque ami

§. XX.

hoc sive præsumpti
ut, quæ deinde
copiosè disputa

arum. Sed aut ego
in eam res magis si

monitio, sive præn
tium potest, ne qu

quos opprimat.

ex eodem libro
est illa præstans, &
quibus & pertracta

Lib. VI. v. 103.

14.

(inquit) imperiti, qui uniuscuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, per imprudentiam facilè deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum eventu suis rationibus possunt providere. Verùm id in re præsentis ipsa historia liquidius ostendet. Nunc illud dico: nullam historiæ majorem laudem esse posse, quàm cum agnoscitur, nobis multò antè id præstare, quod experientia, quæ stultorum magistra esse dicitur, post, sed serò, nos docet: cùmque efficit, ut quicquid accidat, dicere sapientes homines possint, quod apud Poetam (*) ille Trojanus Sibillæ respondet:

*Non ulla laborum,
O virgo, nova mî facies, inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.*

§. XXXII.

De hac sive præsumptione, sive præceptione, quâ fit, ut, quæ deinde acerba accident, sint leviora, copiosè disputat CICERO *Lib. III. Tusculanarum*. Sed aut ego vehementer fallor, aut nulla eam res magis suggeret, quàm illa sive præmonitio, sive præmunitio, quæ ex historiis sumi potest, ne quid nos inopinantes, atque supinos opprimat. Itaque huc referre non dubitabo *ex eodem libro (**)* illud CICERONIS: *Hæc est illa præstans, & divina sapientia, perceptas, penitus & pertractatas humanas res habere:*

(*) *Aeneid. Lib. VI. v. 103.*

(**) *Cap. 14.*

bere: nihil admirari, cùm acciderit: nihil, antequàm evenerit, non evenire posse arbitrari.

§. XXXIII.

O nunquam laudata satis, sed nondum fortasse satis omnibus cognita vis & potestas historiæ: quia & multò plus habeat in recessu quàm fronte promittat. Sed ejus majestatem indignè, miserèque minuerunt, qui de eâ nondum perspectâ satis, temerè verba fecerunt: qui eam conciderunt, atque discerpserunt: qui fabulis aspersis contaminarunt: qui ex sola superficie, quam solam obiter delibarunt, æstimari rem totam voluerunt: denique qui in ea legenda neque artem, neque intelligentiam, neque observationem necessariam adhibuerunt. Quid multis? PLINIUS in quadam ad suum Paternum epistola exclamat, sese frequenter sensitisse, quanta potestas, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique Numen sit Historiæ. Sed quantumcunque sit illud, quod sensit: procul abfuit, ut quicquid est, sentiret. Liceat hoc mihi, bonâ ejus gratiâ, dicere, in quo nullam alioqui illius culpam accuso. Ut verò, quod hac oratione in primis urgere institueram, concludam, iterum iterùmque dico, consilii, prudentiæ, sapientiæ, judicii recti institutionem ex una veluti academia Historiæ repeti posse & debere. Dixi paulo antè, qualem olim instituerit THEMISTOCLIS præceptor. Dixi quid in THEMISTOCLE potissimum admiratus sit CICERO. Nunc illud addo, non temerè eodem loco à CICE-

RONE

simul laudari,
de eodem viro
di' διαξινης βο
τι τι αυτων, η
μαδισα. (**)
in magno Reipul
est necessarium.
addisci in histo

§. XX

sed jam vereor, n
an harum literarum
deliberium nostrum
tam, quàm injici
rationis, quæ nostr
doctrinam. Na
dicere, rem hanc, c
minam: & licet di
di' αυτων: (***)
ne id confirmandu
nos detertere pot
est: si quis
andem vel sæcula
medas, vel Lultra,
tina, quæ ab orbe
ultram perducend

Lib. I.

nam, quæ in præsen
minima deliberatio
quid melius, aut p
medebat maximè.
impossibile.

RONE simul laudari, quod THUCYDIDES (*) simul de eodem viro scripsit: τῶν τε παραχρημα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων· καὶ τὸ τε ἀμεινον, ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεί ἔστι προεώρα μάλιχα. (**). Hoc verò illud est, quod in magno Reipublicæ gubernatore imprimis est necessarium. Nunc si dicam, hoc demum addisci in historiæ schola posse, num mentiar?

§. XXXIV.

Sed jam vereor, ne quæ hæctenus dixi, non tam harum literarum admirationem cieant, quæ desiderium nostrum inflammet, acuâtque industriam, quàm injiciat materiam alicujus desperationis, quæ nostrorum studiorum infringat alacritatem. Nam & si antea conatus sim indicare, rem hanc, quantacunque sit, non esse infinitam: & licet difficilis, atque ardua sit, non esse ἀδύνατον: (***) tamen iterùmque iterùmque id confirmandum est. Et quia imprimis nos deterrere potest, quod de universitate dictum est: si quis jam me roget, equot tandem vel sæcula vel Jobilæos, vel Olympiadas, vel Lustra, vel annos contineat illa historia, quæ ab orbe condito ad ætatem usque nostram perducenda est: possem duobus

(*) *Histor. Lib. I.*

(**) Eorum, quæ in præsentia, & ex templo agenda sunt, minima deliberatione cognitor peritissimus; &, quid melius, aut pejus in re obscura esset, providebat maximè.

(***) Impossibile.

bus verbis dicere, quinquaginta quinque sæcula interesse.

§. XXXV.

Verum ut id diligentius exponamus, est operæ pretium. Principiò constat, fatuam fuisse quorundam Philosophorum fabulam, qui, quoniam ignorarent, quando conditus hic mundus fuerit, conditum nunquam fuisse, sed esse æternum, finxerunt. Constat deinde, & eos audiendos non esse, qui fabulati sunt, quod fortè somniarant, innumerabiles esse mundos: & simul repudiandam esse ipsius quoque ORIGENIS ridiculam opinionem, existimantis alium, ante hunc, fuisse mundum, & post hunc fore alterum, & talem in infinitum successionem fingentis. PLINIUS cum audiret, quosdam tradere, innumerabiles esse mundos, & hujus generis portenta comminisci, exclamat, furor est, profectò furor. Sed nos in eandem exclamationem erumpere quoque debemus, cum ille tradit, mundum esse æternum, neque genitum, neque interiturum. Nostra verò nunc prima sit quæstio, quando is conditus sit & cœperit, quòtque ab eo condito ad hunc, quem nunc agimus, annum, anni numerandi sint. Nam hoc imprimis constituendum est, cum in historiam universam ingredi statuimus, quam finitam esse profiteamur. In hac autem quæstione definiendâ aliquid esse dissensionis, equis mirabitur, cum ne Romani quidem ipsi de annis Urbis conditæ planè consentire olim potuerint? Veteres, qui MOSEN non legerant,

cum

principiū igno
roto (quod dicitu
res verò fuit Aeg
aro in Tmæo nar
non modo sese de
alios homines fui
ltharum config
qui suspicatus
ille putidam vide
de: quasi cum a
num, aut tres n
quidem eos inter
ra de Aegyptiis ea
inquinatis portenta,
neque non possit.
nodam dixisse, at
millia numerat
comprehendit
es potius, quàm r
to primo homin
compleantur.
quoniam quinque mil
thometricus ille Ap
ter THROPHILUS
scriptor antiqu
usquam quindec
condito. Nih
etiam millia m
etur: nam suo fe
micat in tenebris

Civium Dei Lib. XVII

cùm principium ignorarent, non potuerunt non toto (quod dicitur) cœlo aberrare. Impudens verò fuit Aegyptiorum vanitas, qui, ut PLATO in *Timæo* narrat, fingeant, jactabantque, non modò sese decem millibus annorum ante alios homines fuisse, sed & tot sæculorum historiarum consignatam habere. DIODORUS, qui suspicatus est, fabulam hanc, ut est, posse putidam videri, videtur excusare illos velle; quasi cùm annum unum dicunt, duos tantùm, aut tres menses dicerent. Sed ne hac quidem eos interpretatione defenderit: & interea de Aegyptiis ea commemorat eminentiæ antiquitatis portenta, quæ planè fabulosa esse, negare non possit. AUGUSTINUS (*) scribit, quosdam dixisse, amplius quàm centum annorum millia numerari, ex quo rationem siderum comprehendit Aegyptus. Ait, illos ridendos potiùs, quàm refellendos esse, cùm (inquit) ab primo homine nondum sex millia annorum compleantur. Dicere potiùs debuerat, nondum quinquæ millia. Mirabilis verò fuit Arithmeticus ille Apollonius Aegyptius, quem noster THEOPHILUS ANTIOCHENUS, inter Christianos scriptor antiquissimus, recitat, numerasse plusquam quindecim myriades annorum ab orbe condito. Nihil dico de PLATONE, qui multa etiam millia myriadum cumulare velle videtur: nam suo fortasse more ludit, & digitis micat in tenebris. Mitto Babylo-

nios,

(*) de *Civitate Dei* Lib. XVIII. Cap. 4.

nios, quos habuisse monumentis suis comprehensa quadraginta, & septuaginta millia annorum multi olim jactabant, ut ipse quoque CICERO (*) narrat. Bene habet. Idem ait, eos, qui hoc dicant, fallere, & mentiri; nec reliquorum sæculorum judicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. Ut autem minùs Aegyptiis, tam impudenter mentientibus, ignoscam, facit illa, quâ utebantur, Judæorum vicinorum consuetudo, atque familiaritas: ex quorum & sermone & libris facilè, poterant principum orbis conditi cognoscere. Suavis verò in hac antiquitatis contentione fuit Arcadum victoria, hoc est, plusquàm lunatica insania, qui se esse profelenos, hoc est, ante Lunam natos, gloria- bantur. Narrat hoc CICERO in *Fundaniã oratione*: & eo verbo illos ornat. Sed quid bonus hic CICERO, qui minimè vanus scriptor fuit, vel sensit, vel prodidit de quæstione, in qua versamur? Sanè apud eum (**). SCIPIO AFRICANUS, loquens de anno magno, hujus (inquit) nondum vicesimam partem scito esse conversam. Sed quàm multa putavit in eo anno esse sæcula? Vix (inquit) dicere audeo. Cautè profectò, & timidè, & pudenter. Nam & longam, & controversam ea de re fuisse quæstionem, alibi fatetur: (***) & alio loco simpliciter ait, multa annorum esse millia.

§. XXXVI.

(*) *Lib. I. de Divinat. Cap. 19.*(**) *Lib. VI. de Rep.*(***) *Lib. II. de Finib.*

Verùm si assensu
gressus significat
mille, atque æstir
gentis quinquagi
in hoc ex HORTI
et SEXTUS: TACI
dem locum, pro n
cedola sit scriptu
quam) ea anni
nost, intelligi ut
eius opinio de ar
ni est aliorum nit
moorum nimis pe
det, qui orbis n
vobis suæ, initium
na pars illius anni
vices sexcentos, &
jurat, hos error
in quidem hominur
um libros non leg
conium, obiter not
qui & Mosis, & E
lege legerunt? N
cavere: quia eas
consequuntur, Gr
con jungerent.
que ad Perficam mo
Sed deinde ma
est, qui annos sal

§. XXXVI.

Verùm si assensus est iis, quos apud eum HORTENSIVS significat, magnum hunc annum definiisse, atque æstimasse duodecim millibus nongentis quinquaginta quatuor annis: sic enim hunc ex HORTENSIO CICERONIS locum, recitat SERVIUS: TACITUS (*) autem, recitans eundem locum, pro nongentis habet DCCC. nisi mendosa sit scriptura: sed parum interest: Si (inquam) ea anni magni definitio placuit CICERONI, intelligi utcunque posset, ecquæ fuisset ejus opinio de annis orbis conditi. Cæterùm ut est aliorum nimis liberalis, & effusa, sic Romanorum nimis parca, & restricta ratio tunc esset, qui orbis non multò antiquius, quàm urbis suæ, initium esse fingerent. Nam vicésima pars illius anni magni, non nisi annos circiter sexcentos, & quinquaginta contineret. Juvat, hos errores Veterum, doctissimorum quidem hominum, sed quia Mosáicos Originum libros non legerant, in hoc genere hallucinantium, obiter notare. Quid verò ipsi Judæi, qui & Mosis, & Prophetarum monumenta sæpe legerunt? Ne ii quidem potuerunt satis cavere: quia eas, quæ Prophetarum tempora consequuntur, Græcas, Latinasque historias non conjungerent. Annos ab orbe condito usque ad Persicam monarchiam rectè numerarunt. Sed deinde magnus in eorum calculo error est, qui annos saltem ducentos præ-

(*) de Orat. Cap. 16.

terit. Ita est profectò. Græci, & Latini Judaïcis monumentis destituti, Judæi contra Græcis, Latinisque literis non adjuti, vitiosas mendosasque chronologias ediderunt. Quid igitur Christiani, qui posteriores quidem fuerunt, sed utriusque generis libros conferre, & aliorum erroribus erudiri potuerunt? Certè à Christi ætate nihil est aut difficultatis, aut dissensionis: sed est plurimum in priorum temporum ratione ineunda, subducendaque. Legebant illi quidem & sacras, & profanas historias, prioresque, & posteriores conjungebant. Sed inciderunt in MOSEN, partim ab interpretibus malè versum, partim à librariis corruptum: & ubi MOSES mille annos scripserat, annorum duo millia plerique legebant, qui deinde error aliis (ut fit) erroribus auctus, atque cumlatus est, & in ipsius quoque IOSEPHI libros Græcos irrepsit. Sic itaque Judæis anni ducenti defuerunt; Christianis mille superfuerunt. Sed nulline olim inter Christianos, animadverterent, quàm valde in hoc genere fallerentur? Sanè HIERONYMUS, qui omnium & linguarum, & historiarum peritissimus fuit, id aliquo modo animadvertit, cum & Hebraicorum voluminum fontes excuteret, & alios annales diligenter expenderet: tandèmq; sensit, annos ab orbe condito usque ad CHRISTUM numerandos tantùm esse ter mille nongentos quinquaginta duos, ubi EUSEBIUS numerabat plusquàm quinquies mille, & ducentos. Sed ante HIERONYMUM THEOPHILUS, si in eo, quod ut-

cunque

deprehendera
 modo collegerat,
 gentos septuaginta
 HIERONYMI calculu
 & neuter procul a
 eadem statuimus
 & Chronolog
 annibus Annalibu
 rationibus in c
 profectò dederit
 quod queritur, at
 tibus reciderunt, e
 deservit medium e
 HIERONYMI suppi
 hoc est, annos, à
 CHRISTUM, nume
 & septuaginta duos.
 tibus adjici. Sed
 est vetus, & vulg
 Denique ben
 reductam, ut jar
 orbis initio, usq
 milleimum quing
 man, rectè nume
 quingentis supr
 ra universa ne din
 anni magni;
 tum ejus partem c
 que nunc acquiesc
 Geometria loqu
 I i 3
 vicinissimè.

cunque deprehenderat, perstitisset, non ineptè aliquando collegerat, numerari circiter mille nongentos septuaginta quatuor. Inter hujus, & HIERONYMI calculum, non multum interest, & neuter procul abest a vero. Quid igitur tandem statuimus? Doctissimi hac ætate homines, & Chronologi diligentissimi, non solum omnibus Annalibus, sed & mathematicis demonstrationibus in consilium adhibitis, maximam profectò dederunt operam, ut proximè, quod quæritur, attingerent. Eò autem frequentius reciderunt, ut omnibus rationibus subductis, veluti medium quippiam inter THEOPHILI, & HIERONYMI supputationem, sequerentur: hoc est, annos, ab orbe condito usque ad CHRISTUM, numerarent ter mille nongentos sexaginta duos. Scio, abs nonnullis paulò plures adjici. Sed parum interest: notumque est vetus, & vulgatum illud, & quod excurrit. Denique bene habet, eò tandem rem esse perductam, ut jam certò statuere possimus ab orbis initio, usque ad hunc CHRISTI annum millesimum quingentesimum sexagesimum primum, rectè numerari annos non multò plures quingentis supra quinquies mille. Sic historia universa ne dimidiam quidem partem unius anni magni; neque multò plus, quàm tertiam ejus partem continet. In hac ego supputatione nunc acquiesco, quæ saltem proximè, & ut Geometræ loquuntur, *ὡς ἐγγύστα*, (*)

I i 3

ad

(*) Quàm vicinissimè.

ad id, quod verius est, accedit. Et licet τὸ λεπτόν, (*) ὡς Arithmetici vocant, notare, ac definire non possimus: tamen ἐν πλάτει, (**), ὡς Jurisconsulti ajunt, tenemus, quod quæritur: neque quorundam otiosam λεπτολογίαν (***) moror, qui frustrà se torquent, ubi non est necesse. Saltem meminisse, gravissimum illum scriptorem DIONYSIUM HALICARNASSÆUM, *libro septimo*, prudenter admonuisse, non esse quidem ferendum, si quis duabus, aut tribus ætatibus aberret in temporum supputatione: sed tolerabilem esse errorem, præsertim in Chronologia prisca, si paucis in annis fallatur. Denique hîc non erò morosior, quàm cum audio Mathematicos globum telluris metientes. Juvat verò, ὡς vastissimi hujus Circi, hujus dico terrarum orbis, quem historia sæpè percurreret, mensuram aliquam tenere: sic & temporis, quod emetiri quoque debemus, aliquos habere fines.

§. XXXVII.

Dixi itaque, quinquaginta quinque sæcula nobis proposita, atque perlustranda esse, universæ historiæ memoriam consecrantibus. Valeat eorum protervia, qui mirari se ajunt, tam pauca esse sæcula orbis conditi: & cur non multò antè ab æterno DEO conditus sit, non minùs otiosè, quàm curiosè quærunt: quasi
jam

(*) Subtile.

(**) Latè.

(***) De subtilibus sermonem.

quod agant
stivus (*) ait, no
tis temporum,
moveri.
non sint sæcula
& infinitus no
mbitus. Nos po
oplam cæli, & t
multa jam sæc
DEUS tot, tantæ
que delit, ut
complecti possit
gestæ sunt p
quingentos, in h
ambitus esse dic
Germani
maiores mathem
quod admiremur
Imò verò (clar
verendum sit, ne
& desperatio a
operis infiniti. E
premono, harum
historiarum mu
illæ omnibus ter
habent, quoc
mari, vel Oceano
habitatio. Terra
pars deserta? Q
habitatur in terra,

jam aliud, quod agant, nihil habeant. Rectè AUGUSTINUS (*) ait, non minùs perperam de immensis temporum, quàm locorum spatiis, quæstionem moveri. Ergo qui quærunt, cur infinita non sint sæcula, quærant etiam, cur immensus & infinitus non sit terræ, cælorumque ambitus. Nos potiùs admiremur, tam esse amplam cœli, & terræ magnitudinem, tamque multa jam sæcula effluxisse: quibus interea DEUS tot, tantasque res spectandas, cognoscendasque dedit, ut earum vix centesimam partem complecti possimus. Scilicet in iis, quæ acta, gestave sunt per annos quinquies mille, & quingentos, in hoc terræ amphitheatro, cujus ambitus esse dicitur 1400. maximorum milliarium Germanicorum (si nos non fallunt mensores mathematici) satis superque non est, quod admiremur, nósque occupet, & exerceat. Imò verò (clamant alii) nimium est: magis ut verendum sit, ne difficultas desperationem pariat, & desperatio abrumpat hæc studia tanquam operis infiniti. Ergo iterùmque iterùmque præmoneo, harum, quas persequi instituimus, historiarum multa esse compendia. Non enim illæ omnibus temporibus, omnibus in regionibus habent, quod agant. Vix versantur in mari, vel Oceano, in quo non est hominum habitatio. Terrarum quàm est magna rursus pars deserta? *Quàm raris & angustis in locis habitatur in terra*, ut ait CICERO, (**)

(*) Lib. II. de Civit. Dei.

(**) in Somn. Scip. Cap. 6.

Et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastæ solitudines interjectæ sunt? Sed neque ubi, ubi habitatur, & magna hominum frequentia est, semper hæret historia. Denique & ubi multa hominum millia sunt, & civitatum multa sunt corpora, sæpè non nisi unum, aut alterum locum, vel oppidum, & in multitudine non nisi aliquot principes seligit: sic sese ipsa constringit, & angustissimis plerumque finibus includit. Sanè illorum, de quibus dixi, sæculorum parte priori, & quidem majori, quæ annorum plusquam tria millia continet, videmus in uno historiæ sacræ volumine, uniusque & gentis memoria, & regionis territorio, historiæ inclusam hæerere. Diu enim nos totos in illius suæ Reipublicæ admirabili conditione, facie, & forma contuenda, jam inde ab orbe condito defixos, DEUS detineri voluit: & interea, ne distraheremur, passus est, aliarum orbis partium memoriam veluti obsolescere: easque tanquam aut planè desertas solitudines, aut aquis, tenebrisve obrutas regionum vastitates latere. Interea itaque silent aliæ historiæ Græcæ, atque Latinæ, nisi si ludendo fortè quasdam poëticas fabulas aspergant; nostrum certè cursum minimè retardant. Tot tamen sæcula tam citò emensi, illud etiam jactare poterimus:

Maxima res effecta, vivi: timor omnis abesto.

Sed audio quosdam desidiosè exclamare? Quis non reformidet annos deinde consequentes,
præ-

certim illos mille
gentium, & Rer
logam, tam va
que sinuosam obj
venda dabunt, ut
loque immenso, t
m undique, & un
de, quàm desperat
currat? Imò ve
rerum humanar
et explicatum &
nis in eo actus, et
m est, propitius in
us audire, illinc Ro
vires egunt admir
gravitate, & splen
m jurat, plenum,
& ad illum mod
modo ad togatar
circumduci: & u
que affluentium
m, multitudine ci
et facit, in quo
et audiendo aure
perdurant. Se

§. XXXV

am potius vereor,
quàm vellemus
quàm fatiati simus
pulcherrimæ, & n
vne, & liberaliter

TOR.

præsertim illos mille, qui aliarum toto orbe
 & gentium, & Rerumpublicarum historiam
 tam longam, tam variam, tam multiplicem,
 tamque sinuosam objicient, totque volumina
 evolvenda dabunt, ut tanquam in medio Ocea-
 no, eoque immenso, ubi (sicuti ait idem poëta)
 cælum undique, & undique Pontus, nihil aliud
 fortasse, quàm desperatio exhauriendi tanti ope-
 ris, occurrat? Imò verò tum demum juvat,
 totum rerum humanarum amphitheatrum mi-
 rificè & explicatum & apertum contueri, &
 singulos in eo actus, cum ad Epitafin fabulæ
 ventum est, propiùs inspicere: atque hinc
 Græcos audire, illinc Romanos, qui suas pro-
 fectò partes agunt admirabili & arte, & inge-
 nio, & gravitate, & splendore. Tunc (inquam)
 demum juvat, plenum, refertumque circum
 videre, & ad illum modò, modò ad hunc cho-
 rum, ac modò ad togatam, modò ad palliatam
 scenam circumduci: & undique occurrentium,
 certatimque affluentium excellentissimorum
 Actorum, multitudine circumfideri: quæ id
 & dicit, & facit, in quo vel spectando intenti
 oculi, vel audiendo aures arrectæ lubenter,
 meritòque perdurant. Sed sessio longa fatigat.
 Audio.

§. XXXVIII.

Verùm potiùs vereor, ne citiùs historia ta-
 lis desinat, quàm vellemus; néve illa priùs nos
 dimittat, quàm fatiati simus: si quidem & ma-
 ximæ, & pulcherrimæ, & nobilissimæ res, quæ
 animos bene, & liberaliter institutos alliciunt,

itur, vobis so-
 ue ubi, ubi in-
 requiescit est,
 & ubi multa
 multa sunt
 alterum lo-
 dine non nisi
 se ipsa con-
 e finibus in-
 ixi, seculo-
 vi, que an-
 et, videmus
 ruiusque &
 rio, histo-
 os totos in
 conditione,
 de ab orbe
 oluit: & in-
 aliarum or-
 obsolescere:
 solitudines,
 num vastita-
 alie historie
 lo forte quas
 nostrum cer-
 For tamen sa-
 a jactare pote-
 omnis abesse.
 lamare? Quis
 consequentia,
 pra-

rapiunt, retinent, nos delectent. Jam verò cum ad finem sensim accedentes, delabi nos sentiemus, ad patriæ & Reipublicæ nostræ, nostrorumque Majorum, atque adeò avorum memoriam: an quisquam erit tam studiosus, qui ab ea abhorreat? Fateor, tunc barbara, aspera, horrida multa occurrere. Sed occurrent etiam multa egregia, & præclara: & nimis ingrati essemus, si, cum tot laboribus aliena, procúlque remota eruimus, vel vicina, vel domestica negligamus. Primùm ergo per annos plus, quàm ter mille, & ducentos, tabulis Judaicis innixi, atque adeò affixi, res in una gente maximas, & planè divinas, Græcis etiam, & Romanis ignotas, contuebimur, sinè molesta jactatione placidum littus historiæ veluti legentes; deinde in altum passis, inflatisque velis proVecti, donec annos circiter mille conficimus, variè fortasse distracti, multisque libris circumfusi sæpè hærebimus. Postea verò non nisi mille, & trecenti anni supersunt, quibus ad nostrum sæculum properantibus (incurrrens licèt barbaries multos interea scopulos objiciat, tenebrasque sæpè offundat) portum tamen paulò post conspicientes exclamare lætâ voce poterimus illud vetus, γῆν ὁρῶ. (*) Ita est sanè historia, quæ quidem nobis relicta est, & qualiscunque illa est, quæ jam conflare potest, modò constricta festinat, & præceps angusto veluti alveo rapitur, modò distenditur, lentâque est,

(*) Terram video.

& diffusa lotè inu
 ra una in regione
 um transit, cum
 ostentare coepera
 ere patitur, & po
 um profert.

§. XI

Denique sæpe ann
 lenio quodam fe
 rgi, quasi hujus c
 erentur, modò
 e vicissitudine etfi m
 nam nostram utcur
 ne, quæ alioqu
 in medio cursu c
 vâ factum est, t
 cederint, vel no
 crepabimur, quo
 videri possi
 (sicuti res ferunt)
 ut POLYBII verbo
 liberâ, & disjecta
 Romanae an
 torum prop
 sic & una, simple
 ουενικη και καθε
 verò, ubi plure
 rursusque postea
 effectum in plur

opon simili.
 cumentica, & unive

est, & diffusa latè inundat. Interdum etiam hæret una in regione & gente; & ad alterum primùm transit, cùm desiit altera. Interdum quam ostentare cœperat, aliquot deinde sæculis latere patitur, & postea eandem rursus in medium profert.

§. XXXIX.

Denique sæpe annos aliquot transfilit, atque silentio quodam sepultos præterit. Sic enim agit, quasi hujus orbis partes aliæ modò absorberentur, modò primùm emergerent: hæcque vicissitudine etsi multa supprimat, tamen memoriam nostram utcunque exonerat, atque sublevat; ne, quæ alioqui capere omnia non posset, in medio cursu concidat. Sic, quod acerbo casu factum est, ut multa monumenta vel interciderint, vel nos fugiant; damnum esse interpretabimur, quod, si finem spectemus, compendium videri possit. Sed & interdum historia (sicuti res ferunt) magis est *σωματοειδής*, (*) ut POLYBII verbo utar: interdum magis est dispersa, & disjecta. Cùm ventum est ad Reipublicæ Romanæ amplitudinem: ut orbis Romanus totum propè terrarum orbem occupat, sic & una, simplèxque ejus historia, propè *οικουμενική και καθολική* (***) esse incipit. Antea verò, ubi plures monarchiæ sunt, & divisæ, rursusque postea, ubi illius Imperii corpus dissectum in plura iterum regna est,

histo-

(*) Corpori similis.

(**) Oecumenica, & universalis.

historia est alio modo multiplex: sicuti prospexit, prædixitque DANIEL, fore, ut Imperium Romanum divisum, tanquam corpus dissectum, desinat in plures veluti pedum digitos: aut fiat aliquod tanquam sinuosum caput, ex quo plura cornua emergant, & erumpant. Ut ut autem multiplicem faciem historia induat, fateor equidem longam esse (liceat iterum mihi ita loqui) fabulam, quæ jam inde ab orbe condito tot sæculis agitur in hujus mundi theatro. CICERO (*) scribens ad Luccejum, qui historiam rerum Romanarum scribebat, ait, ipsam quasi fabulam rerum, eventorumque suorum, habere varios actus, multasque actiones & consiliorum, & temporum. Quid nunc dixisset de universitate rerum gestarum? Itaque fateor iterum, multas hujus fabulæ esse scenas, multos actus, choros multos, multas parecchases, strophas & antistrophas multas. Denique fateor cum eodem tempore, tam variis, diversisque in locis, tam multiplices sive ludi, sive tragædiæ agantur, difficillimum esse, animo omnia illa complecti, & veluti in singula oculos intendere. Sed si & ordo, & modus adhibeatur, qui adhiberi debet: iterum confirmare ausim, nullam esse causam desperationis. Imò verò unam nihilominus esse historiam omnium earum rerum, quæ non tot annos ad recitationem, cognitionem, recordationemque requirant, quot annorum millia in ipsa actione consumum.

(*) *Lib. V. fam. Epist. 12.*

Subsistet
vel non lon
perveniet n
& inanibus ha
volet. Sed no
nullo m
patiar. Occ
illud dicam,

si sene sat

immorari, ubi o
multa, diuque cor
le veluti urgebit
tas.

hæc illa sibi tempus

§. X

lo equidem, & fat
hincosorio, quo at
nam quarundam
HOMERUS in *Aja*
vris mora, sessioq
na perlustranda
tudo rotum ter
in instituit. Salter
CICERONEM historia
que demum rem
est, dicere, histori
tendere eos histo
tatur: ut etiam T.

Lib. XIII. Cap

sumpserunt. Subsistet profectò in ipsis veluti
carceribus, vel non longè progredietur: certè
ad metam perveniet nunquam, qui in rebus
minutis, & inanibus hærere, atque ociosè im-
morari volet. Sed nostrum cursum talibus
impedimentis, nullo moræ pretio, retardari,
non facilè patiar. Occurrent fortasse multa,
de quibus illud dicam,

Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari.

Sed ut immorari, ubi opus est, liceat, non est
alibi frustra, diúque consistendum, cùm nos
etiam ille veluti urgebit alter ejusdem poëtæ
versiculus.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

§. XL.

Scio equidem, & fateor, veteres etiam sæ-
pe historicos otio, quo abundant, abuti in ocio-
sa inanium quarundam rerum descriptione,
ut ludit HOMERUS *in Ajacis clypeo*. Sed eos,
quibus talis mora, festioque placet, tam de hi-
storia tota perlustranda nihil cogitare puto,
quàm testudo totum terrarum orbem perva-
gari non instituit. Saltem meminisse debue-
rant, CICERONEM historiam jocationi oppone-
re; eamque demum rem, quæ seria, gravis,
magna est, dicere, historiâ dignam esse. Sed
& reprehendere eos historicos, qui puerilia
consectantur: ut etiam TACITUS (*) non nisi
res

(*) *Annalib. Lib. XIII. Cap. 31.*

res illustres Annalibus mandari ait: & profite-
tur, sese non instituisse exequi sententias, nisi
infignes. (*) Denique MARCELLINUS, (**) *Hi-*
storiam (inquit) *per minutias ignobiles producere*
non decet. Idem alibi graviter monet, histo-
riam indagare non debere humilium causarum
minutias. Et verò SVETONIUS (***) TIBERIUM
Imperatorem non laudat, sed irridet, cùm ait,
eum maximè curasse notitiam historiæ (ut vo-
cant) fabularis usque ad ineptias. CAPITOLI-
NUSQUE rectè pronunciat, stultum & ridiculum
fuisse, historicum illum JUNIUM CORDUM, qui
etiam narrabat, quot servos, vel penulas, vel
chlamides quisque Principum haberet: & alio
loco eum reprehendens, scitè ait, eum hac ra-
tione libros mythistoriis replevisse. Mythi-
storiam appellat, quam SVETONIUS historiam
fabularem. Ergo ad illam sive Tiberianam,
sive Cordianam scholam fabellarum, ineptia-
rumque, potiùs quàm historiarum, eos relegemus,
qui otio, quo abundant, abusi, immo-
rari in talibus nugis volunt.

§. XLI.

Scio etiam multos, qui historiis operam
dare seriò videri volunt, unâ aliquâ earum
parte contentos, in ea, tanquam ad Syrenios
(ut ille ait) scopulos suaviter consenescere vel-
le. Sed quid tam suaves homines velint, nihil
moror.

(*) *Annal. Lib. III. Cap. 65.*(**) *Lib. XXII.*(***) *in vita Tiber. Cap. 70.*

Equidem m
etiam sæculor
tingi posse video
quando diei res
poni posse senti
ptores agunt, t
postea tanquam
cùm, quid singu
gestum sit, ce
eam diaria, & e
mos, posteaquã
ingenter descri
Deinde cùm ad sua
nactatur? Annos
libris complexus
et annos propè
ultremò narrat g
in deserta solitu
paginis exponi
gestum fuisse
ingentis & sexagi
libris viginti
IV. annum Do
annorum plusquã
verò bello Ju
annorum non multo
pendit. Quàm f
postremis suis sep
sunt, historiam t
annorum triginta d
his tredecim ducen
annorum res gestas inc

moror. Equidem modò plurimum annorum,
 atque etiam sæculorum memoriam uno die
 perstringi posse video, modò unius, vel anni,
 vel aliquando diei res gestas, vix pluribus die-
 bus exponi posse sentio. Nam & ita clarissi-
 mi scriptores agunt, ut principio quasi sæcu-
 lare, postea tanquam annales historias confi-
 ciant, cùm, quid singulis vel sæculis, vel annis
 actum, gestum sit, confusè colligunt; tan-
 dem etiam diaria, & ephemerides producant.
 Ipse MOSES, posteaquàm primum illud hexa-
 meron diligenter descripsit, quàm valde festi-
 nat? Deinde cùm ad suam ætatem venit, quàm
 lentè cunctatur? Annos (ut dixi) MMCCCC.
 quinque libris complexus est: sed primo libro
 percurrit annos propè MMCCC. Quod
 autem postremò narrat gestum esse annis qua-
 draginta in deferta solitudine, multò pluribus
 verbis & paginis exponitur, quàm quod toto
 prius orbe gestum fuisse dicitur, annis bis mil-
 le, quadringentis & sexaginta. Sic & JOSEPHUS
 agit. Nam libris viginti ab orbe condito, us-
 que ad XIV. annum DOMITIANI historiam Ju-
 daicam annorum plusquàm 4000. pertexuit,
 postremo verò bello judaico describendo,
 quod annorum non multorum fuit, quinque
 libros impendit. Quàm fusè AMMIANUS MAR-
 CELLINUS postremis suis septendecim libris, qui
 soli supersunt, historiam suorum temporum,
 hoc est, annorum triginta descripsit, cùm prio-
 ribus libris tredecim ducentorum & quinqu-
 ginta annorum res gestas inclusit? DIODORUS
 profi-

profitetur se libris quadraginta historiam universam exponere. Ac quidem posterioribus libris triginta quatuor, jactat se historiam persequi à bello Trojano usque ad bellum Gallicum JULII CÆSARIS, quæ est annorum MCXXXVIII. Sed quid? Non nisi libros undecim occupat, ut ad ALEXANDRI MACEDONIS mortem perveniat, hoc est, ut annos circiter DCCC. complectatur. Reliquis igitur libris viginti tribus, non multò plures quàm trecentos annos attribuit. Dio libris octoginta (quos in Decades divisos fuisse scriptum est in SVIDÆ commentariis) historiam Romanam ab Urbe condita usque ad suam ætatem complexus erat. Sed cum prioribus suis libris triginta quatuor, qui jam interciderunt, historiam annorum plusquam sexcentorum & octuaginta perstrinxit, aliis deinde libris viginti quinque, qui soli nunc integri extant, non multò plures, quàm centum annos exponit. Denique & LIVIUS agit eodem modo. Prioribus suis libris decem (quam vulgo vocant Decadem primam) historiæ Romanæ annos CCCCLX. percurrit. Postea verò cum ad suorum temporum memoriam propiùs accedit: vix ac ne vix quidem singulos annos libris singulis explicat. Non excutio, cur suas aliquando historias vocavit Annales. Sed si Annales rectè dicuntur, meritò Annales Maximos dixeris, alià profectò ratione quàm Annales Pontificum. Quid? Ipsius (ut populariter loquar) Decadis primæ libro primo annos ab Urbe condita ducentos & quadra-

quadraginta quatuor
 libro vix annos
 cum librum
 er, quas res prior
 ut, esse res nimiã
 que magno ex int
 Ergo hic ego de
 vortas ait de visu
 deo non omnino
 illa historia, quæ
 nobis cernitur p
 literata monur
 cur: hoc est, quæ
 gesta sunt, magis
 que aliis, qui conf
 potius, ab hist
 tate superficien
 extat inter hon
 (sape dixi) inanir
 que modò contueo
 is in vere, alia in æ
 que dies, & lux exhib
 mo verò aliam au
 opiculum. No
 que vicissitudinem
 §. XLI
 igitur nunc dicit
 primùm esse sacr
 am, civilem, & d
 & horridam vic
 & generalem divi
 præseribo. D

quadraginta quatuor persequitur. Secundo verò libro vix annos quadraginta includit. Ac quidem cùm librum sextum aggreditur, confitetur, quas res prioribus libris quinque perstrinxit, esse res nimiâ vetustate obscuras, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur. Ergo hîc ego de historia dicerem, quod ARISTOTELES ait de visu, & ejus vi, atque natura. Sed video non omnino jam id dici nunc posse. Nam illa historia, quæ veluti media est, liquidius à nobis cernitur propter illustrium scriptorum literata monumenta, quàm quæ est posterior: hoc est, quæ annis mille ab Urbe condita gesta sunt, magis perspicere possumus, quàm quæ aliis, qui consecuti sunt, annis mille. Dicerem potiùs, ab historia nobis, ut à Sole, ostendi terræ superficiem; quidque in hac superficie extet inter homines. Prætereo jam res (ut sæpe dixi) inanimatas, brutas, mutas: Humanas modò contueor. Alia est terræ superficies in vere, alia in æstate, alia in hyeme: aliâque dies, & lux exhibet, aliam nox, & caligo: imò verò aliam aurora, aliam meridies, aliam crepusculum. Non dissimilem varietatem, atque vicissitudinem historiæ esse sentio.

§. XLII.

Quid igitur nunc dicimus? Soleo dicere, historiam primùm esse sacram, & brevem: deinde sacram, civilem, & diffusam: postremò barbaram, & horridam videri. Hanc enim summam, & generalem divisionem tripartitam initio mihi præscribo. Deinde singulis illis

partibus, quæ tres sunt, subdivisionem aliam quoque tripartitam subjicio; ut jam universam historiam in partes novem distinguam: iterumque singulas (nam ita res ferunt) in tres subdivisco, & viginti septem efficio: totidemque veluti summa capita, quæ in singulis eminent, & in quibus potissimum consistendum est, memoriæ causâ noto, hoc est, singulis ascribo suum tanquam ducem imprimis nobilem, & illustrem: ut & in scena non solum Prologus argumentum recitat, sed & personas, quarum præcipuæ sunt partes, prius ostentat, atque nominat. Sed meæ partitiones rationem, & fines res ipsa magis exponet. Interea profiteor, me aliis non præjudicare, si quis malit vel eam sequi, quæ ex schola *ELLÆ* Prophetæ recitari solet, tripartitam divisionem 6000. annorum mundi: vel ex *DANIELIS* visionibus historicis, & summorum quatuor Imperiorum figuris, atque imaginibus, quadripartitam historiæ delineationem observare, vel aliam, quam volet, partitionem fingere: non enim ignoro variè id fieri, & utiliter posse. Sanè *PLUTARCHUS* (*) narrat, & ad Senatum quoque Romanum aliquando ante civile bellum *Marii*, & *Sullæ* relatum fuisse significat, Vatum in Hetruria collegium ex veteri sua disciplina docuisse octo mundi mutationes, ac veluti ætates à *DEO* decretas esse: singulisque illis rerum conversionibus alios planè homines, alios mores,

novum-

(*) in *Salla*.

atque vitæ genu
periodus instat, ill
origo eam notari,
quidem illis
divinitus esse
tamen finem c
amo magno. C
is scio, neque i
stat.

§. X
superest ut ad ipsu
universæ, quod
minisque primum
teari, in quod in
at, quæ narrat
hominis, qui i
formus, conditio
visionem, imprim
tus hic hæere
ficiet, qui orige
quidamque indi
ARISTOTELIS aut
intelligeret, que
visione mundi, S
clamavit, fabu
fabulis Aegypti
ut, *μυθικὴν εἰσα*
ἀποστολὴν εἰς κρο
quàm hujus, ne
Kk 2

fabulandi esse t
acceptam.

novumque vitæ genus fore: cumque nova veluti periodus instat, illustri aliquo signo, atque prodigio eam notari, atque denuntiari. Ac singulis quidem illis ætatibus præscriptum quoque divinitus esse tempus certum: sed omnium tamen finem concludi, atque comprehendendi anno magno. Quid illi sibi vellent, neque satis scio, neque ipsi fortassis dicere satis potuissent.

§. XLIII.

Supereſt ut ad ipſum veluti proëmium hiſtoriæ univerſæ, quod continet hiſtoriam orbis, hominisque primùm conditi, accedamus, ut & theatri, in quod ingredimur, & in quo geſta ſunt, quæ narrare inſtituimus, ſtructuram; & hominis, qui in eo illud agit, quod audituri ſumus, conditionem, & naturam, tanquam perſonam, imprimis conſideremus. Ne verò diutius hîc hæſere cogamur, unus ſtatim MOSES efficiet, qui ORIGENES, quas quærimus, breviter, liquidòque indicat. Valeat SIMPLICIUS ille, ARISTOTELIS antiquus interpres, qui cum non intelligeret, quod noſter MOSES narrat de creatione mundi, Solis, lucisque, olim furioſè exclamavit, fabuloſam eſſe narrationem, & ex fabulis Aegyptiis tractam, atque repetitam: ait, *μυθικὴν εἶναι παράδοσιν, καὶ ἀπὸ μύθων Αἰγυπτίων εἰληκυμένην.* (*) Nihil facilius eſt, quàm hujus, non dicam Cenſoris,

Kk 2

ſed

(*) Artem fabulandi eſſe traditionem & à fabulis Aegyptiorum acceptam.

sed potius nugatoris vanitatem refellere. Sed
 faceffat. Valeat etiam GALENUS, qui, quod
 religiosè MOSES narrat de creatione hominis,
 fastidiosè respuit, improbè cavillatus MOSES
 (ut pro sua medica sapientia loquitur) διατρι-
 βὴν εἶναι ἀναπόδεικτον. (*) Atqui PLATO, & alii
 cordati Philosophi, cum discere vellent rerum
 conditarum principia, non alium sibi docto-
 rem, vel magistrum delegerunt, quàm MOSEM,
 cujus narrationem legebant in libris MERCURII
 TRISMEGISTI, Aegyptii. Nam neque se eos
 legisse PLATO dissimulat, & descriptos fuisse ex
 MOSES libris res ipsa loquitur, si verba TRIS-
 MEGISTI, quæ etiamnum extant apud nostrum
 CYRILLUM *contra Julianum*, conferamus cum
 oratione Mosaïca. Denique quicumque in
 Græcia sapuerunt; ut hisce de rebus audirent
 serium aliquid, propiùsque tanquam ad lumen
 accederent, & veritatis vestigia consectarentur,
 navigarunt in Aegyptum. Non audeo dicere,
 eos legisse libros MOSES: nam multis post tem-
 pora PLATONIS primùm fuerunt in linguam
 Græcam translati. Sed MERCURII saltem com-
 mentarios legere potuerunt: & Sacerdotes
 Aegyptios, qui MOSEN ipsum legerant, audie-
 runt, iisque auditis, non modò, quos appella-
 bant alioqui barbaros, esse Græcis antiquiores,
 doctiorésque agnoverunt; sed & Græcorum
 esse magistros ingenuè confessi sunt: neque
 non laudarunt illam Sacerdotis Aegyptii incre-
 patio-

(*) Doctrinam esse, quæ demonstrari non potest.

orem, qui (sicuti
 dicit, Græcos nihil
 res enim antiqua
 Diodorus, cum
 se, se propterea
 alexandrina biblio
 quæ (*) excuffi
 res minus illi ig
 (*) colligenti.
 abis, MOSES libri
 conversi Alex
 Quod tamen
 atinet, propiùs
 interpretum cum
 conferre priv
 propterea Eue
 affuit. Qu
 philosophos Græ
 propè expressisse,
 & hominis
 fuit quidem mul
 materiam non
 que phantasia
 occupavit. Se
 bellendam liber T
 Ego conten
 mento, qui ad He
 quem cernim
 K k 3
 laria.
 Dissertationes de An
 Preparat.

pationem, qui (sicuti PLATO refert) SOLONI re-
 spondit, Græcos nihil aliud esse, quam pue-
 ros: res enim antiquas eos ignorare. Quid?
 Ipse DIODORUS, cùm historiam scribere insti-
 tuisset, sese propterea in Aegyptum trajecisse,
 & Alexandrinæ bibliothecas, atque Sacerdo-
 tum ἀρχεῖα (*) excussisse narrat. Sed tantò
 propterea minus illi ignosco fabulosas ἀρχαιο-
 λογίας (***) colligenti. Potuit enim, ut pro-
 fectò debuit, Mosi libros, qui tunc in linguam
 Græcam conversi Alexandriae adseruabantur,
 legisse. Quod tamen ad rerum creationem
 primam attinet, propiùs ad eos accedit: est-
 que operæpretium cum iis, quæ MOSES prin-
 cipio tradit, conferre primas paginas DIODORI:
 quas & propterea EUSEBIUS suis libris πα-
 ρασκ. (***) affuit. Quid dicam, ipsos non
 modò Philosophos Græcos, sed & poëtas Ro-
 manos, propè expressisse, quod MOSES de crea-
 tione mundi, & hominis literis Hebraïcis nota-
 verat? Fuit quidem multorum stupidus error
 dicentium materiam non fuisse creatam, sed
 æternam: quæ phantasia multos quoque olim
 hæreticos occupavit. Sed extat nervosus ad
 eam refellendam liber TERTULLIANI *adversus*
Hermogenem. Ego contentus essem unico Apo-
 stoli argumento, qui ad Hebræos scribit, mun-
 dum hunc, quem cernimus, conditum esse

K k 3

μῆ

(*) Tabularia.

(**) Dissertationes de Antiquitatibus.

(***) Præparat.

μὴ ἐκ φαινόμενων. (*) Nam id non temerè dixisse ita videtur, potiùs quàm ἐκ μὴ φαινόμενων. (**). Cæterùm quod ad ipsam mundi informationem attinet, saltem consentiens cum MOSE, quæ per omnes gentes pervagata est, fama fuit. Imò verò fuit hæc olim propè popularis cantilena: cùmque in conviviiis accini solerent carmina historica, hinc potissimùm repetitum proœmium est: ejusque tanta vis fuisse dicitur, ut ipsas etiam res brutas, & inanimatas commoveret. Sic optimus poëta VIRGILIUS (***) (juvat enim & hoc adscribere, ut tali vel carmine excitati, vel exemplo recreati, magis atque magis commoveamur) etiam ludendo id significat: & licèt de sui *Sileni* cantu loquens, Epicuræum agat, & ad concurrentes atomos DEMOCRITI alludat, tamen fundit non ignobile alioqui carmen de prima rerum creatione.

Tum verò in numerum Faunosque, feràsque videres

*Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus:
Nec tantùm Phæbo gaudet Parnassia rupes,
Nec tantùm Rhodope miratur & Ismarus Orphea.*

*Nàmque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarùmque, animæque, marisque
fuiſſent,*

Et

(*) Non ex apparentibus.

(**) Ex non apparentibus.

(***) *Ecl. VI. v. 27.*

Et liquidum simul ignem
et ipse tenet
Tum durare solum,
reperit, & rerum
omniumque nocum terrarum
sicut atque cadant
etiam sylvæ cum
sua per obscuros erunt

§. X

tenor in hoc g
modo mundi, fec
nem ita describit
sed ad rerum pri
videatur poëta I
mianus, non so
elegantè expr
illius recitarem,
et essent vulgò sati
tam valde, ut
eorum sententia
sunt lubenter p
multo rectius, ver
obtem (ut ita dic
bit: priorem ma
loqui licet) for
orem (ut dixi) E
est, qui chaos, q
ingunt. MOSES e
m create materiã
qua confusam, cæ

*Et liquidi simul ignis : ut his exordia primis
 Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.
 Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
 Cæperit, & rerum paulatim sumere formas.
 Jámque novum terræ stupeant lucefcere Solem :
 Altiùs atque cadant summotis nubibus hymbres :
 Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cùmque
 Rara per obscuros errent animalia montes.*

§. XLIV.

Uberior in hoc genere est OVIDIUS, qui non modò mundi, sed & hominis expressam creationem ita describit in sua Metamorphosi, ut, quod ad rerum primam conformationem attinet, videatur poëta Latinus, planèque alioqui profanus, non solùm diligenter legisse, sed & eleganter exprimere MOSEN voluisse. Versus illius recitarem, nisi si & longiores essent, & essent vulgò satis decantati, & aliò properarem tam valde, ut & illustrissimas hac de re Græcorum sententias cum MOSE consentientes nunc lubenter præteream. Nam & hæc multò rectiùs, veriùsque MOSES noster: qui duplicem (ut ita dicam) creationem mundi describit: priorem materiæ, alteram (si nunc ita mihi loqui licet) formæ: cùm quidem illam priorem (ut dixi) Ethnici propè omnes ignorarent, qui chaos, quod vocant, semper fuisse fingunt. MOSES ergo narrat, DEUM imprimis creasse materiam: & quidem terram cum aqua confusam, cæcam, & informem.

Deinde cùm formam, tanquam expolitionem hujus operis confestim adderet, ex illis duobus, & prioribus elementis veluti elicuisse alia duo elementa; & hisce jactis fundamentis, terrestrium, cœlestiumque rerum, quæ sunt inanimatæ, perfectionem extruxisse diebus quatuor. Mosis narratio cùm distinctè singula exponere vult, dies numerat. Sed habet eadierum enumeratio aliquid obscuræ difficultatis, nisi si de hoc toto opere loquimur, cogitemus sicuti Jurisconsulti scitè ajunt, *ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα*. (*) Ego hoc (ut vocatur) hexameron soleo partiri in duas modò partes: & priori quatrimum, creationi nempe rerum inanimatarum: posteriori verò, hoc est, creationi animalium omnium, bimum adscribo. Quod attinet ad res inanimatas, discerno inferiores, nempe infra Lunam, quæ elementis constant, & corruptioni naturali sunt obnoxia, ab superioribus, quæ puræ, & simplices sunt. Sed cùm hæ crearentur, illas quoque compositas esse audio. Ergo quatrimum factum esse simpliciter dico, ut discussis tenebris, & aquis subductis, terraque exsiccata, stirpibusque velut vestita, & aëre, ætheréque educto, Luna conglobata, Sole lucente, planetisque reliquis vagantibus, & cœlo firmato, stellisque infixis, effecta sint, quæ sunt utriusque hujus orbis terrestris, & cœlestis. Atque hîc quidem MOSES præcipuè nobis commendare videtur usum, & observationem Solis, & Lunæ, propter originem

*) Opus & eventus.

& cognitionem
no, quàm id sit
perfectò duo ma
isque & admirat
præcipuè observe
globum. Ter
Oceanum comp
e enim nunc utar
Ethnicis peter
tam, & undiqu
nglobatam: dei
no terram appet
et duabus consti
tendunt ipsarum
no libratam, &
negotiores suis
ad, ut qui ol
nes, nunc nostris
omnis Scipionis
mi sede semper
ca mundi locum.
os disputare, illam
miserat, centru
a primo suo loc
Hujus globi an
erentiam, veteres
tate, ut PLENIUS of
§. XL
hodie mensur
quingies mille &
K k
II. de nat. Deor.
5.

nem, & cognitionem temporum. Neque non sentio, quàm id sit necesse in historia. Sunt illa profectò duo magna corpora cœlestia, imprimisque & admirabilia, & aspectabilia. Sed hîc præcipuè observemus terrium, qui est telluris, globum. Terram cùm dico, infusum etiam Oceanum comprehendo. Ipse CICERO (*) (hoc enim nunc utar potissimùm auctore, si quid ab Ethnicis petendum sit) ait, terram esse globosam, & undique ipsam in sese nutibus suis conglobatam: deinde addit: ipsum autem mare sic terram appetens littoribus claudit, ut una ex duabus conflata videatur. Globosam esse ostendunt ipsarum Eclipseôm causæ. Esse in medio libratam, & suspensam, ambiendo nostri negotiatores suis navigationibus demonstrarunt, adeò, ut qui olim fabulosi putabantur antipodes, nunc nostris sint familiares. CICERO in *Somnio Scipionis* (**) ait, terram immobilem imâ sede semper manere, complexam medium mundi locum. Scio, quosdam nunc subtiliùs disputare, illam non omnino nunc esse, quod olim fuerat, centrum universi; quasi dimota sit à primo suo loco, & situ. Sed id alii viderint. Hujus globi ambitum, & (ut vocant) circumferentiam, veteres etiam suo modo dimensi sunt, ut PLINIUS ostendit.

§. XLV.

Nostri hodie mensores Mathematici numerant quinquies mille & quadragenta millia

K k 5

ria

(*) *Lib. II. de nat. Deor. cap. 39.*

(**) *cap. 5.*

ria magna Germanica. Audax in dimensione definitio. Sed aliquam tamen habet demonstrationem. Videat modò mensor (ùt Jurisconsulti ajunt) ne falsum modum dicat. Certè hunc globum, quem tanquam fundum nostrum calcamus, & in quo historia, quam persequi instituimus, consistit, oportet nobis utcunque notum esse. Sed bene habet, nunc Geographiæ, & Cosmographiæ eam esse lucem, ut eum veluti spectandum in tabula offerat, & propè manu tenendum tradat. Nihil dicam de Principum imaginibus, quæ orbem tanquam pilam manu gestare se fingunt: quasi essent, qui dicuntur, *κοσμοκράτορες*. (*) Memini, quod PROCOPIUS narrat, tale quippiam olim affectum fuisse statuæ JUSTINIANI nostri. Sed sacrae literæ id potiùs adscribunt majestati DEI conditoris, & summi Principis, atque Monarchæ, quem non solùm terram uno digito versare, sed & universum mundum, tanquam pugno comprehensum, librare ajunt: & coram quo mundus totus vix sit tanquam una gutta roris. Interea quantus sit orbis terrarum, Geographia utcunque, ùt dixi, ostendit, & eum nobis scitè depictum exprimit, atque contuendum dat. Multas hujus globi partes fateor esse desertas, & incultas, in quibus historia non consistit. Sed nonnullas, quæ olim indicabantur inhabitabiles, inhabitari nunc compertum est. Sic & auctus est historiæ campus: & hæc ætas in Geographia multis modis superat antiqui

(*) Mundi Rectores.

Quæ
graphiam supe
Lunæque g
reando, & cu
reando, non i
tum, quàm ver
nem, inter
olim ju
Solen
(*) Sed
Solis magni
operari: ùt d
Lunà esse m
ex excellere,
autuato (*)
que olim effe
CICERO. (*)
quod ha
Solent
ut abs t
e mille & qu
quantum
multi telluris
ita quiden
sæcula
qui hæc dicit
certè r
dicunt: & quis
fit natural

De fin. lib. I. cap
Aliquid, quod
De nat. Deor.

tiquitatem. Quod ad reliquam attinet Cosmographiam superiorem: in cœli ambitu, & Solis, Lunæque globo, atque etiam intervallo, dimetiendo, & cum terra, certâ proportione, conferendo, non minor nostrorum Mathematicorum, quàm veterum, audacia est. Sed non est meum, inter eos tantas componere lites. Rectè sanè olim iudicatus est EPICURUS furere, cùm diceret, Solem esse bipedalem, ut narrat CICERO. (*) Sed ipse CICERO tantum infinitè dicit, Solis magnitudine multis partibus terram superari: ut & PLINIO satis est, probasse terram Lunâ esse majorem. Possent videri nostra ætas excellere, quòd sphaeram universi etiam *αὐτόματον* (**) effinxerit. Sed factum id quoque olim esse ab *Posidonio* suo familiari testis est CICERO. (***) Novum magis est, & admirabile, quod hac ætate quidam observasse se confirmant, Solem indies ad terram devertere, adeò ut abs tempore PTOLOMÆI, annis circiter mille & quadringentis, descendendo confecerit, quantum assurgendo conficere non possent multi telluris globi simul aggesti, & accumulati: ita quidem, ut, si deinceps ita vergat, intra quinque sæcula terram conflagrare necesse sit. Si, qui hæc dicunt, possunt, quod jaçant, demonstrare; certè rem magnam, & admirabilem dicunt: & quis tandem historiæ universæ futurus sit naturalis finis, prædicunt. Superest

(*) *De fin. lib. I. cap. 6.*

(**) Aliquid, quod fortuitò evenit.

(***) *De nat. Deor. lib. II. cap. 34.*

perest reliquarum rerum, quæ animatæ sunt, creatio. Dixi, biduum postremum huic impensum esse. Ac priùs quidem brutas, mutasque animantes, quæ in terra, mari, aëre sunt, DEUM creasse scribit MOSES: tandem verò sexto die illud excellentissimum animal, quem Hominem appellamus. Sed de hoc priusquam dicamus, in quo & parvus quidem mundus inesse dicitur: fortasse quæsierit historiæ hujus ordo, & ratio, qua in parte anni existimemus mundum esse creatum. Dico esse probabile, quod veteres Christiani crediderunt, & olim in quadam Synodo Cæsariensi scitè definitum fuit, fuisse vernum æquinoctium. Nam & MOSES in eo primum mensem collocat: qui mensis nostro Martio respondet. Olim Romani Urbis suæ diem natalem Parilibus celebrabant ex A. D. XI. Kal. Maji. Nos mundi natalem multò magis nunc observemus. De cujus mundi ordine, ornatu, majestate præterea quid dicam? Nunquam dici ea de re fatis poterit, quod debet. Sed quicquid potuit, dictum, scriptumque ab aliis est diligenter. Itaque ineptus, nimumque ociosus essem, si hanc descriptionem nunc suscipiam. Illud tantum breviter dicam: cum ad DEI cognitionem aspiramus, minimè nos hoc mundi speculum (ut Apostolus vocat) negligere debere. Sed in eo, tanquam medio itinere, minimè consistendum esse, cum ad ipsum conditorem assurgere, atque penetrare debemus: qui nec temerè vocatus primùm est, nec frustra vocari voluit,

luit, *Deus, qui creavit cælum & terram.* Jam verò, etsi præteream multa, quæ de hac mundi conditione, & constitutione & rectissimè scripta sunt (nunquam enim alioqui ad eam, ad quam propero, historiam aggrederer) saltem Psalmos, quos olim Spiritus S. eo nomine dictavit, sæpe in ore habeamus. Sed & magis atque magis nos inflammare potest, atque debet, quod nunc dicendum est, de hominis creatione, quâ DEUS suum (ut vocant) hexameron, veluti absolvit, atque conclusit. Audivimus, qualem, quantàmque diebus quinque, veluti domum extruxerit, atque etiam instruxerit. Nunc qualem dominum & incolam immiserit, audiamus. Ipsi etiam Ethnici senserunt, mundum hominis causâ creatum esse. De hominis ergo creatione tandem videamus.

§. XLVI.

Constat is corpore & animo. Corpus ex humo primùm DEUS affinxit eâ formâ, quam videmus. Deinde animum illi inspiravit. Equidem hîc non minùs obstupesco, quàm cum intueor mundum. Sed aliquid tamen delibandum est. Corporis fabricam, & harmoniam multi scitè descripserunt, & omnes meritò admirati sunt, tanquam præcipuum, & excellens DEI opificium. Mitto eos, qui imaginati sunt, quandam non dissimilem faciem in Luna antea impressam fuisse, sicuti disputat PLUTARCHUS in *Symposiacis*. CICERO in *libris Academicis* (ut ex quodam eorum fragmento didici) meminit quidem horum lineamentorum

rum Lunæ: sed eo exemplo utitur, cùm probare vult, multa nostris & oculis, objici & sensibus videri, quæ tamen nulla sunt.

§. XLVII.

De hominis animo quid dicam? MOSES ait, DEUM creasse hominem ad imaginem suam. Lucebat certè in Sole, atque adeò in universi mundi mole & compage, non obscura DEI imago. Sed in homine, & ejus præsertim animo, expressa quædam fuit melior, veriórque effigies DEI. Hoc & olim Philosophos sensisse, & ipsum CICERONEM utcumque dixisse audio. Sed sacræ literæ id liquidius describunt, cùm de nobis, in quibus deleta quodammodo est hæc imago, in integrum restituendis, renovandis, atque instaurandis loquuntur: & in CHRISTO, qui alter veluti ADAMUS propterea dicitur, qualis illa sit, ostendunt, ut ad ejus formam revocati, fiamus homines novi, vel (ut loquuntur) induamus novum hominem, qualis primum conditus fuit. Jam verò si, quæ in nostra corruptione supersunt extrema veluti lineamenta (ut AUGUSTINUS vocat) imaginis divinæ, tam Philosophis visa sunt admirabilia, ut hominem propterea dicerent quendam esse DEUM: quid nos de imagine integra, & perfecta dicemus?

§. XLVIII.

Sanè cùm DAVID noster reputat, quibus hominem creatum facultatibus, & beneficiis cumularit DEUS, attonitus propè obstupescit.

Ait

Ps. VIII.

Ps. XLIX.

Ait (*) sese in mundi creatione contemplari, quàm sit admirabilis DEUS: sed se multò magis mirari effusam DEI bonitatem in hominis conditione. Quid enim? Hominem à DEO ita conditum, & ornatum esse, ut sit quasi DEUS. Rectè sanè. Sed in alio Psalmo, (**) tantò magis detestatur ingrati hominis plusquàm belluinam vecordiam: & propterea quem ut DEUM aliàs attollit, postea tanquam brutum animal dejicit. Ethnici hæc non intelligunt. Interdum hominis conditionem laudant, & admirantur, perinde atque si ille etiamnum esset, & permansisset, qualis primùm fuit: interdum ejus imbecillitatem, & miseriam, quasi in ea primum fuerit creatus, deplorant: audèntque dicere, hominem non tam à DEO Patre, quàm abs noverca natura editum esse. Utrumque profectò, improbè, & intemperanter faciunt, ac dicunt. Discernere enim oportuit primam conditionem à corruptione. Sic autem valde est utile, nos historiam aggressuros cognoscere qualis sit hominum, natura, quale ingenium, quales affectus. Nam hæc cognitio nos veluti præmonet, qualem historiam deinceps expectare potissimùm debeamus. Sed tantò magis meminisse nos oportet, nobis rem fore cum hominibus, non ejus conditionis, in qua creatus primùm ADAMUS fuit, sed ejus, quæ peccatum est consecuta.

Nam

(*) *Psal. VIII.*

(**) *Psal. XLIX.*

Nam posteritas ab homine jam corrupto traxit originem. Porro MOSES addit alterius hominis, hoc est, fœminæ, novam, & admirabilem fuisse compositionem, quæ ad absolvendum genus humanum, tanquàm pars altera, accessit. Ac PAULUS hinc elicit singulares quasdam observationes, quæ hanc historiam mirificè commendant, & illius usum illustrant: & quòd vir ante fœminam creatus sit, quòdque ex viri ossibus fœmina sit efformata, maximarum rerum significationem esse ostendit. Est autem cum utriusque hominis creatione conjuncta ipsius conjugii sacrosancta institutio: utque, quàm arctum sit hoc vinculum, magis intelligatur, jam tum ea illi lex dicta est, quæ virum uxori suæ potius, quàm parentibus adhærere jubet, & utrumque veluti in unum corpus coalescere. Hinc autem quid MALACHIAS Propheta, quid ipse CHRISTUS, quid denique PAULUS Apostolus colligat, observandum etiam erit. Cum conjugii deinde ratione conjunctum est domicilium, quod primis illis conjugibus DEUS veluti ἐπισημόν, (*) amœnissimum in hoc orbe terrarum, tanquam in vasta quadam civitate pulcherrimum palatium dedit, eodem, quo creati sunt, die. Et quidem (quod in historia imprimis observandum est) MOSES indicat fuisse certum in Mesopotamia locum irriguum, quem illi incolere jussi sunt. Veteres Christiani Persicâ voce appellarunt
Para-

(*) Loci Curator.

Paradisum: qua voce XENOPHON in *Oecon.* indicat, vocatos propriè fuisse hortos Regum Persicorum. CICERO in *Catone*, (*) interpretis XENOPHONTIS, dixit agrum consecutum, diligenter consitum. In Sybillinis, quos allegat LACTANTIUS, versibus, ubi de hoc ADAMI domicilio agitur, legimus παράδεισον, ἐριθήλεα κήπον. (**). Neque verò procul à Persidis finibus situs fuisse videtur ille ADAMI paradisus, quem MOSES non simpliciter, aut confusè notat in Oriente fuisse, sed indicat fuisse in Mesopotamia ad confluentes aut ripas eorum fluminum, quæ ab aliis scriptoribus appellari videntur Tigris, & Euphrates, quos quidem fluvios apud Babylonem confluere, & coire, deinde rursus divisis alveis in mare Persicum effundi, ex STRABONIS, & PLINII descriptione etiam intelligimus. Fuisse itaque paradisum non procul ab ea regione, in qua postea condita est Babylon, statuamus: & multa, quæ de eo interpretes allegorici finxerunt portenta, fugiamus. Amœnitatem fuisse denique cogitemus maximam, qualem neque insulis fortunatis, neque suis Tempe Thessalicis affingere Veteres possunt. Omitto, quod PLUTARCHUS in *Sertor.* & alii tradiderunt de illis insulis. Notiora sunt Tempe: qui fuit veluti quidam Thessaliæ paradisus. AELIANUS (***) scitissimè descri-

(*) *Cap. 17.*

(**) Paradisum, valde virentem hortum.

(***) *Histor. Lib. III. Cap. 1.*

describit amœnissimum illum locum, quem & Penæus amnis, & aliquot alii fluvii confluentes alluunt: aitque, non humanâ esse manu confitum, sed jam inde ab initio γενέσεως (*) fuisse admirabile opus naturæ, ἀυτομάτως εἰς κάλλος (ut ait) τό τε φιλοτιμησαμένης. (**). Addit & religioni veluti consecratum fuisse locum, quasi lucum dixeris. Quia Paradiso in Mesopotamia, ut ADAMO pulso, sic & aliis deinde hominibus interdictum fuit: saltem aliquam ejus umbram in illis Tempe videre posteritas potest. Homini in illis amœnissimis sedibus collocato & deliciis alioqui omnibus affluentem, DEUM pomi cujusdam esu interdixisse, MOSES ait. Fuitque hæc prima & unica abstinentiæ, atque obedientiæ lex, homini data: cujus quidem legis &, ratio & sanctio expressa quoque fuit.

§. XLIX.

Cùm hæc, quæ jam dixi, die sexto acta, perfectaque essent, MOSES narrat, DEUM die septimo conquevisse, eumque diem veluti consecrasset quieti. Quod quidem exemplum ex hac sua historia repetitum multis post sæculis etiam laudavit, cùm suam legem ferret de Sabbato, hoc est, de corporali quiete diei septimi: qui singulis hebdomadibus esset feriatum, ut totus rebus sacris vacaret. Sed & *Epistolâ ad Hebræos* aliud ex hac historia mysterium elicit. Age verò, en vir unus, & fœmina una in

toto

(*) Creationis.

(**) Sponte in pulcritudinem inclinantis.

toto terrarum orbe. Videndum nunc est, ecquid agatur. Non enim semper feriari jubentur, minimèque fuerunt ociosi, cùm mirabilis semper hominum fuerit πολυπραγμοσύνη. (*) Non possunt tamen multæ, variæque, ubi tantari homines sunt, actiones nunc occurrere. Erat certè totus orbis ita paratus, ut nihil præter incolas, & inquilinos deesset: sicuti quædam insulæ nuper in Oceano repertæ sunt, amænissimæ quidem, sed alioqui desertæ: in quibus arbores, plantæ, aves, pecudes multæ: sed homo nullus, hominùmque vestigia nulla. Verùm humanam solùm historiam nunc requiramus. Neque tantùm disputamus, quid homo à DEO creatus agere debuerit: sed quid egerit, præsertim suo libero arbitrio relictus, quærimus: ut cùm in scenam Roscius aliquis prodiit, attoniti spectamus, ecquid acturus sit. CICERO (**) *sunt (inquit) è terra homines, non ut incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cælestium: quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet.* Majus quippiam est, quod EPICETUS apud ARRIANUM non minùs scitè dixit: ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτῷ τε καὶ τῶν ἔργων αὐτῷ, καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν. (***)

L 1 2

§. L.

(*) Sollicitudo de variis rebus.

(**) *de Nat. Deor. Lib. II. Cap. 56.*

(***) Deus hominem introduxit contemplatorem suū, & operum suorum, & non tantùm contemplatorem, sed etiam narratorem eorum.

§. L.

Ego verò longiùs etiam progredior, & quod principio hujus orationis dixi, nunc in conclusione repetam, hominem esse à DEO creatum, & in hoc mundo collocatum non modò ut spectator & interpretes sit, sed etiam ut sit actor. Deinde ut non solùm rerum à DEO creatarum, sed & multò magis actionum inter homines, & cum hominibus transactionum spectator sit. Hinc historia, in quam nunc ingrediendum est.

FRAN-

FRANCO

R

EGATIO

CLARISS

JOANN

ZAMO

LEGATU